

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย การพัฒนาการสร้างเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ สู่ตลาดโรงเรียนเพื่อความยั่งยืนของชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านดอนยม
2. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
3. หลักเศรษฐกิจพอเพียง
4. การทำการเกษตรอินทรีย์ปลอดภัย
5. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
6. แนวคิดการจัดทำตลาดเกษตรกรอินทรีย์
7. แนวคิดความตระหนัก
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านดอนยม

ประวัติการตั้งชุมชน

บ้านดอนยม ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ ในการตั้งหมู่บ้านแต่เดิม แยกออกมาจากบ้านดอนสวน มาตั้งอยู่ที่ตอนป่าห่างจากบ้านดอนสวนประมาณ 2 กิโลเมตร โดยในขณะนั้นได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านกระโดนโป้” แต่เนื่องจากเกิดน้ำท่วมบ่อยครั้งทำให้ไม่สามารถขยายอาณาเขตของหมู่บ้านได้ จึงย้ายหมู่บ้านมาอยู่บริเวณน้ำท่วมไม่ถึง ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของหมู่บ้านดอนยมในปัจจุบัน เหตุที่ตั้งชื่อหมู่บ้านดอนยม เนื่องจากการย้ายที่ตั้งมาบริเวณดอนแห่งนี้ มีต้นมะยมขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานใหม่แล้ว จึงมีการตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่เป็น บ้านดอนยม

สภาพทางกายภาพ

บ้านดอนยม ตั้งอยู่ตอนกลางของ ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากอำเภอกันทรวิชัย ประมาณ 9 กิโลเมตร และห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม ประมาณ 7 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดของชุมชน 1,180 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนบ้านดอนยม เป็นที่ราบลูกคลื่น เหมือนกับสภาพทั่วไปของจังหวัดมหาสารคาม หมู่บ้านตั้งอยู่บนเนินสูงลาดลงไปทางด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ซึ่งเป็นบริเวณแม่น้ำชีไหลผ่าน พื้นที่ราบทางทิศเหนือและทิศตะวันออก ส่วนมากเป็นพื้นที่ปลูกข้าว บ่อเลี้ยงปลา และแปลงเกษตรของชาวบ้าน สภาพของพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านจึงเป็นทุ่งนา สลับป่าโปร่ง พื้นที่ป่าจะอยู่ติดถนนสายมหาสารคาม กาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสงวน เดิมในอดีตใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีมาปนกิจศพ ของหมู่บ้านลักษณะเป็นป่าโคก หรือป่าเต็งรัง และทางทิศตะวันออกเป็นป่าสะแก มีต้น สระแก ข่อย ตะโก ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าดอนป่าของหมู่บ้าน ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ บ้านดอนยมมีแหล่งน้ำน้อย แต่ได้รับน้ำจากระบบคลองชลประทานจากสถานีสูบน้ำ ตำบลท่าขอนยาง จึงทำให้ชาวบ้าน สามารถทำการเกษตรปลูกข้าว หรือปลูกพืชผักได้ในทุกฤดูกาล

สภาพสังคมและเศรษฐกิจ

สังคมชุมชนบ้านดอนยม เป็นสังคมเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน มีความเป็นอยู่แบบ วิถีชุมชนอีสานที่เรียบง่าย ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่ก็ปลูกบ้านอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน สมาชิกในครอบครัวส่วนมากที่อยู่กับบ้านคือวัยสูงอายุ ส่วนวัยรุ่นและวัยทำงานส่วนใหญ่เดินทางไปทำงานต่างถิ่นหรือในกรุงเทพมหานคร ชุมชนบ้านดอนยมมีพื้นที่ทำเกษตรกรรมทั้งหมด 858 ไร่ การเลี้ยงสัตว์ หลายชนิดประกอบด้วย โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ และสัตว์น้ำชนิดต่างๆ เพื่อจำหน่ายและบริโภคในครัวเรือน ดังนั้นรายได้ของชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมาจากผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะ ข้าว สัตว์เลี้ยง และพืชผัก รายได้เฉลี่ยต่อปี ต่อครัวเรือน อยู่ระหว่าง 10,00-50,000 บาท

ปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านดอนยมคือ เศรษฐกิจภายในหมู่บ้านยังไม่ดีเท่าที่ควร ไม่มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรที่เป็นรูปธรรม การจำหน่ายผลผลิตหลัก คือ จำหน่ายข้าว ในฤดูกาลผลิตซึ่งขึ้นอยู่กับกำหนดราคาของพ่อค้าคนกลางหรือโรงสีข้าว ผลผลิตทางการเกษตรบางฤดูกาลที่มีจำนวนมาก แต่ไม่มีตลาดรองรับ หรือชาวบ้านไม่มีความรู้ในการแสวงหาแหล่งตลาด ในการจำหน่ายสินค้าทางการเกษตร และในบางปีในช่วงฤดูฝน ที่มีฝนตกปริมาณมาก ทำให้เกิดน้ำท่วมพื้นที่นา และพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้เกิดความเสียหาย ต้องประสบปัญหาการขาดทุน และขาดรายได้

2. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

คำว่า "เครือข่าย" มีความสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ผู้คนพูดถึงเครือข่ายของหน่วยงานการพัฒนา วิจัย ธุรกิจ และในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ คนบางกลุ่มมอง "เครือข่าย" ว่าเป็นเพียงคำที่รู้จักกันเฉพาะในวงการหนึ่ง ปัจจุบันมีองค์กรจำนวนมากตระหนักว่า "เครือข่าย" เป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการพัฒนา แต่เครือข่ายคืออะไร เครือข่ายทำงานอย่างไร ทำไมบางเครือข่ายประสบความสำเร็จ บางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ คนในชุมชน และองค์กรชุมชน จะร่วมกันสร้างและพัฒนาเครือข่ายได้อย่างไร การจัดการภายในของเครือข่ายองค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร เครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการศึกษาวิจัยอีกมากนัก

เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

"เครือข่าย" ในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกันอีกประการหนึ่ง หมายถึงวัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการ

แบบลำดับชั้น (hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (networking) กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงานอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการรณรงค์เรื่อง ต่างๆ ถ้าทำเป็นเครือข่ายจะได้ผลมากกว่า เงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสาน ซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มประสาน ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสาน แต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิกเครือข่ายในทุกเรื่อง เครือข่ายอาจเป็นเครือข่ายแบบผสมผสานระหว่างสมาชิกที่แตกต่างกันในสถานภาพ เช่น เป็นผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิชาการ แต่เมื่อทุกคนมีเป้าหมายร่วมกันก็สามารถเป็นเครือข่ายได้ อีกแบบหนึ่ง คือ เครือข่ายขององค์กรหรือคนที่มีสถานภาพเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ระดับเดียวกัน เช่น เกษตรกร นักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิจัย เป็นต้น

ในทางสังคมวิทยา เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาระของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอ ๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/ องค์กรมากนัก (Boissevain and Mitchell, 1973)

Paul Starkey (1997) ให้ความหมายของ "เครือข่าย" ว่า คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระ มากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง

ทีมวิจัยสนามในโครงการสนับสนุนเครือข่ายองค์กรชุมชนช่วยกันนิยามความหมายของคำว่า "เครือข่าย" สรุปได้ว่า เครือข่าย คือ กลุ่ม/องค์กรหลาย ๆ กลุ่มมารวมตัวกัน ประสานเชื่อมโยง สร้างความสัมพันธ์ ถักทอ สร้างสรรค์กิจกรรมบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร เกิดพลังในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายทุกองค์กร และชุมชนเข้มแข็ง หัวใจของเครือข่าย คือ การเชื่อมความสัมพันธ์ พลังของเครือข่าย คือ เป้าหมายและความพยายามที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย คำว่า องค์กรเครือข่าย กับเครือข่ายองค์กร มีความหมายต่างกัน องค์กรเครือข่าย คือ องค์กร ในขณะที่เครือข่ายองค์กร คือ เครือข่าย

องค์กรเครือข่าย อาจหมายถึงองค์กรบริหารเครือข่าย องค์กรสมาชิกของเครือข่าย หรือภาพรวมขององค์กรที่มีความสัมพันธ์กันในแวดวงอะไรสักอย่างหนึ่งแต่เครือข่ายองค์กรไม่ได้เน้นที่รูปลักษณ์ขององค์กร แต่เน้นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร

จากการสังเคราะห์เครือข่ายในหลายประเทศ Starkey พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการ ด้วยการวางแผนและการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมีได้หลายรูปแบบ แต่ก็มี

ความสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่าย เครือข่ายไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

Adam Burke (1999: 76-79) กล่าวว่า การที่เครือข่ายดำรงอยู่ได้ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเพื่อเป็นศูนย์รวมของการสนับสนุนเพื่อให้เกิดประโยชน์จากการมีประสบการณ์แตกต่างกัน เพื่อเป็นช่องทางสำหรับแหล่งทุน เครือข่ายเป็นเวทีในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ หน่วยงานส่งเสริมสนับสนุนการสร้างเครือข่ายด้วยเป้าหมาย 2 ประการ คือ 1. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและสนับสนุนการสร้างอำนาจแก่ประชาชน 2. เพื่อเป็นช่องทางสำหรับการให้บริการแก่ประชาชน (www.edu.tsu.ac.th/major/administration/data/FE511/.../เครือข่ายสังคม.doc. Online. 20 ก.ย. 2559)

การสร้างเครือข่าย (Networking) (www.med.md.kku.ac.th/site_data/mykku_med/701000019/Networking.doc)

เครือข่าย (Network) คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่**สมัครใจ** ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดย**มีการจัดระเบียบโครงสร้าง**ของคนในเครือข่ายด้วย**ความเป็นอิสระ เท่าเทียมกัน**ภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

ประเด็นสำคัญของนิยามข้างต้น คือ

- ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ
- กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
- การเป็นสมาชิก เครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย ไม่ได้หมายถึงการจัดการให้คนมานั่ง “รวมกัน” เพื่อพูดคุยสนทนากันเฉยๆโดยไม่ได้ “รวมกัน” ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เปรียบเหมือนการเอาก้อนอิฐมากองรวมกัน ย่อมไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด การเชื่อมโยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเอาอิฐแต่ละก้อนมาก่อกันเป็นกำแพงโดยการประสานอิฐแต่ละก้อนเข้ากันอย่างเป็นระบบ และไม่ใช่เป็นแค่การรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกันเพียงเพื่อพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเท่านั้น แต่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย และไม่ใช่การรวบรวมรายชื่อบุคคลที่มีความสนใจเหมือนกันไว้ในมือเพื่อสะดวกแก่การติดต่อ การมอบหมายให้สมาชิกแต่ละคนหาสมาชิกเพิ่มขึ้น ยิ่งได้รายชื่อมากก็ยิ่งทำให้เครือข่ายใหญ่ขึ้น การกระทำเช่นนี้เปรียบเสมือนการขยายถุงใส่อิฐให้โตขึ้นเพื่อจะได้บรรจุอิฐได้มากขึ้น แต่กองอิฐในถุงก็ยังวางระเกะระกะขาดการเชื่อมโยงประสานกันอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

การรวมตัวเป็นเครือข่ายในลักษณะการแลกเปลี่ยน ต้องสกัดเอาส่วนดีหรือ จุดแข็งของแต่ละฝ่ายมาเรียนรู้และสนับสนุนกันและกัน เป็นการผนึกกำลัง (synergy) ในลักษณะที่มากกว่า $1+1 = 2$ แต่ต้องเป็น $1+1 > 2$ เรียกว่าเป็น “พลังทวีคูณ” ผลลัพธ์ที่ได้จากการทำงานเป็นเครือข่ายต้องดีกว่าผลรวมที่เกิดจากการปล่อยให้ต่างคนต่างทำแล้วนำผลลัพธ์ของแต่ละคนมารวมกัน

องค์ประกอบของเครือข่าย

เครือข่ายเทียม (Pseudo network) หมายถึงเครือข่ายชนิดที่เราหลงผิดคิดว่าเป็นเครือข่าย แต่แท้จริงแล้วเป็นแค่การชุมนุมพบปะสังสรรค์ระหว่างสมาชิก โดยที่ต่างคนต่างก็ได้มีเป้าหมายร่วมกัน และไม่ได้ตั้งใจที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการรวมกลุ่มแบบเฮโลสาระพา หรือรวมกันตามกระแสนิยมที่ไม่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน ลักษณะของเครือข่ายลวงจะไม่มีกระบวนการระหว่างสมาชิก ดังนั้น การทำความเข้าใจกับองค์ประกอบของเครือข่ายจึงมีความสำคัญ เพื่อช่วยให้สมาชิกสามารถสร้างเครือข่ายแทนการสร้างเครือข่ายเทียม

เครือข่าย (แท้) มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย 7 อย่างด้วยกัน คือ

1. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception)
2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)
3. มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)
4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)
5. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)
6. มีการเกื้อหนุนพึ่งพากัน (interdependent)
7. มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน (common perception)

สมาชิกในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้าร่วมกันเป็น เครือข่าย อาทิเช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็เริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแบบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)

คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน เป็นความต้องการ (need) ของมนุษย์ในเชิงปัจเจก (อ่านเรื่องแรงจูงใจในตอนท้าย) อาทิเช่นเกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับ โอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ

สมาชิกของเครือข่ายเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่ต่างก็มีความต้องการเป็นของตัวเอง (human needs) ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเข้าร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับเนื่องจากมีตำแหน่งในเครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติภารกิจ เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันทน์ที่เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ ($1+1 > 2$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

การเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependence)

เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสถานะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การ

ทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าเขาถือหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล่มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกื้อหนุนพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ในถุง แต่ละก้อนก็อยู่ในถุงอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนา ร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

การก่อเกิดของเครือข่าย

เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างๆกัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

2. เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้อาศัยพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มี ความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอน จนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคงรักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

3. เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรงแต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการไปได้เห็น การดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆ มา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่ว่านี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

ปรัชญาการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายต้องคำนึงถึงเสมอว่า “เครือข่าย” เป็นกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ การนำเครือข่ายต้องมี LINK หมายถึง “การเชื่อมโยง”

L – Learning การเรียนรู้

I – Investment การลงทุน

N – Nature การฟูมฟักบำรุง

G (K) – Give การรักษาสัมพันธภาพ ซึ่งรวมกันเป็นคำว่า LINK หมายถึงการเชื่อมโยง

การสร้างเครือข่าย (Networking)

การสร้างเครือข่าย หมายถึงการทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช้การสร้างระบบติดต่อด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว เช่น การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

ความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย

การพัฒนางานหรือการแก้ปัญหาใดๆที่ใช้วิธีดำเนินงานในรูปแบบที่สืบทอดกันเป็นวัฒนธรรมภายในกลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กรเดียวกัน จะมีลักษณะไม่ต่างจากการปิดประเทศที่ไม่มีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก การดำเนินงานภายใต้กรอบความคิดเดิม อาศัยข้อมูลข่าวสารที่ไหลเวียนอยู่ภายใน ใช้ทรัพยากร หรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่พอจะหาได้ใกล้มือ หรือถ้าจะออกแบบใหม่ก็ต้องใช้เวลาานานมาก จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนางานอย่างยิ่งและไม่อาจแก้ปัญหาที่ซับซ้อนได้

การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตน ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการเปิดประตูสู่โลกภายนอก

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย เพื่อความยั่งยืน

1. สมาชิกที่เข้าร่วม ต้องเข้าใจเป้าหมายในการรวมตัวกันว่าจะก่อให้เกิดความสำเร็จในภาพรวม
 2. สร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างสมาชิก ยอมรับในรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของสมาชิก
 3. มีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน เป็นกิจกรรมที่ต้องแน่ใจว่าทำได้ และกระจายงานได้ทั่วถึง ควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มประสบความสำเร็จ อย่าทำกิจกรรมที่ยาก โดยเฉพาะครั้งแรกๆ เพราะถ้าทำไม่สำเร็จอาจทำให้เครือข่ายที่เริ่มก่อตัวเกิดการแตกสลายได้
 4. จัดให้มีและกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ
 5. สนับสนุนสมาชิกทุกกลุ่ม และทุกด้านที่ต้องการความช่วยเหลือ เน้นการช่วยเหลือกลุ่มสมาชิกที่ยังอ่อนแอให้สามารถช่วยตนเองได้
 6. สร้างความสัมพันธ์ของบุคลากรในเครือข่าย
 7. สนับสนุนให้สมาชิกได้พัฒนางานอย่างเต็มกำลังตามศักยภาพและความชำนาญที่มีอยู่ โดยร่วมกัน
- ตั้งเป้าหมายในการพัฒนางานให้กับสมาชิกแต่ละกลุ่ม ส่งผลให้สมาชิกแต่ละกลุ่มมีความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน เป็นพื้นฐานในการสร้างความหลากหลายและเข้มแข็งให้กับเครือข่าย
8. สร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ระหว่างบุคลากรทุกระดับของสมาชิกในเครือข่ายในลักษณะความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน
 9. จัดกิจกรรมให้สมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อกับคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดความเป็นเครือข่ายต่อไป
 10. จัดให้มีเวทีระหว่างคนทำงานเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาในการทำงานด้านต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน
 11. จัดให้มีช่องทางการทำงานร่วมกัน การสื่อสารที่ง่ายต่อการเข้าถึงที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน เช่น สร้างระบบการส่งต่องาน และสร้างเว็บไซต์เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน

การรักษาเครือข่าย

- ตราบดีที่ภารกิจเครือข่ายยังไม่สำเร็จย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาเครือข่ายไว้ ประคับประคองให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และบางกรณีหลังจากเครือข่ายได้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว ก็จำเป็นต้องรักษาความสำเร็จของเครือข่ายไว้ หลักการรักษาความสำเร็จของเครือข่าย มีดังนี้
1. มีการจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง
 2. มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย
 3. กำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ
 4. จัดหาทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอ
 5. ให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไข้ปัญหา
 6. มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

1. การจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายจะก้าวไปสู่ช่วงชีวิตที่ถดถอยหากไม่มีกิจกรรมใดๆที่สมาชิกของเครือข่ายสามารถกระทำร่วมกัน ทั้งนี้เนื่องจาก เมื่อไม่มีกิจกรรมก็ไม่มีกลไกที่จะดึงสมาชิกเข้าหากัน สมาชิกของเครือข่ายก็จะไม่มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกลดลงก็ส่งผลให้เครือข่ายเริ่มอ่อนแอ สมาชิกจะเริ่มสงสัยในการคงอยู่ของเครือข่าย บางคนอาจพาลคิดไปว่าเครือข่ายล้มเลิกไปแล้ว

ความยั่งยืนของเครือข่ายจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการจัดกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งกิจกรรมดังกล่าวกลายเป็นแบบแผน (pattern) ของการกระทำที่สมาชิกของเครือข่ายยอมรับโดยทั่วกัน ด้วยเหตุนี้ การที่จะรักษาเครือข่ายไว้ได้ต้องมีการกำหนดโครงสร้างและตารางกิจกรรมไว้ให้ชัดเจน ทั้งในแง่ของเวลา ความถี่ และต้องเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจเพียงพอที่จะดึงดูดสมาชิกให้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ไม่จำเป็นต้องเป็นกิจกรรมเดียวที่ใช้สำหรับสมาชิกทุกคน ในสำรวจดูความต้องการเฉพาะของสมาชิกในระดับย่อยลงไปในแต่ละคนและแต่ละกลุ่ม กล่าวคือควรจะมีกิจกรรมย่อยที่หลากหลายเพียงพอที่จะตอบสนองความสนใจของสมาชิกกลุ่มย่อยในเครือข่ายด้วย โดยที่กิจกรรมเหล่านี้ก็ต้องอยู่ในทิศทางที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายของเครือข่าย กิจกรรมเหล่านี้อาจจัดในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การวางแผนงานร่วมกัน การพบปะเพื่อประเมินผลร่วมกันประจำทุกเดือน ฯลฯ หรือจัดในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น จัดกีฬา สันทนาการ ระหว่างสมาชิก จัดงานประเพณีท้องถิ่นร่วมกัน เป็นต้น ในกรณีที่เครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางมาก กิจกรรมไม่ควรรวมศูนย์อยู่เฉพาะส่วนกลาง ควรกระจายจุดพบปะสังสรรค์หมุนเวียนกันไปเพื่อให้สมาชิกเข้าร่วมได้โดยสะดวก

2. การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย

สัมพันธภาพที่ดีเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืนต่อไป ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นเสมือนน้ำมันที่คอยหล่อลื่นการทำงานร่วมกันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เมื่อใดที่สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกบาดหมางไม่เข้าใจกัน หรือเกิดความขัดแย้งระหว่างกันโดยหาข้อตกลงไม่ได้ สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกก็จะเริ่มแตกร้าวจึงหากไม่มีการแก้ไขอย่างทันท่วงที ก็จะนำไปสู่ความเสื่อมถอยและความสิ้นสุดลงของเครือข่ายได้ ดังนั้น ควรมีการจัดกิจกรรมที่มีจุดประสงค์เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยเฉพาะ และควรจัดอย่างสม่ำเสมอไม่ใช่ว่าจัดในช่วงที่มีปัญหาเกิดขึ้นเท่านั้น

นอกจากนี้สมาชิกของเครือข่ายพึงตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาสัมพันธภาพ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจกันที่อาจเกิดขึ้น สมาชิกควรแสดงความเป็นมิตรต่อกัน เมื่อเกิดความขัดแย้งต้องรีบแก้ไขและดำเนินการไกล่เกลี่ยให้เกิดความเข้าใจกันใหม่ นอกจากนี้ควรมีมาตรการป้องกันปัญหาก่อนที่จะเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน เช่น ในการจัดโครงสร้างองค์กรควรแบ่งอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน และไม่ซ้ำซ้อน การกำหนดเป้าหมายการทำงานที่สมาชิกยอมรับร่วมกัน การจัดสรรทรัพยากรอย่างเพียงพอ การกำหนดผู้นำที่เหมาะสม การกำหนดกติกาอันเป็นที่ยอมรับร่วมกัน เป็นต้น

3. การกำหนดกลไกสร้างระบบจิตใจ

สมาชิกจะยังเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายตราบเท่าที่ยังมีสิ่งจูงใจเพียงพอที่จะดึงดูดให้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกำหนดกลไกบางประการที่จะช่วยจูงใจให้สมาชิกเกิดความสนใจอยากเข้ามีส่วนร่วม ซึ่งตามทฤษฎีแรงจูงใจแล้ว ปัจจัยต่างก็มีสิ่งจูงใจที่ต่างกัน ดังนั้นควรทำการวิเคราะห์เพื่อบ่งชี้ถึงแรงจูงใจที่แตกต่างหลากหลายในแต่ละบุคคล แล้วทำการจัดกลุ่มของสิ่งจูงใจที่ใกล้เคียงกันออกเป็นกลุ่ม ๆ

อาทิ ค่าตอบแทน เกียรติยศชื่อเสียง การยอมรับ ฯลฯ อันจะนำไปสู่มาตรการในการสร้างแรงจูงใจสำหรับบุคคลในแต่ละกลุ่มอย่างเฉพาะเจาะจง

ถ้าจำเป็นจะต้องให้ค่าตอบแทนเพื่อเป็นสิ่งจูงใจ ควรเป็นการแลกเปลี่ยนกับผลงานมากกว่าการให้ผลตอบแทนในลักษณะเหมารวม กล่าวคือผู้ที่รับค่าตอบแทนต้องสร้างผลงานเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน โดยผลงานที่ได้ต้องสนับสนุนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเครือข่าย และควรมีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรให้ชัดเจน เพื่อสร้างทักษะผูกพันระหว่างผู้รับทุนและผู้ให้ทุน การให้ค่าตอบแทนก็ไม่ควรให้ทั้งหมดในงวดเดียว ทั้งนี้เพื่อให้มีการปรับลดค่าตอบแทนได้หากผู้รับทุนไม่ดำเนินการตามสัญญา

ในกรณีที่ต้องการให้เกียรติยศและชื่อเสียงเป็นสิ่งจูงใจโดยเฉพาะในงานพัฒนาสังคมที่มักจะไม่มีความตอบแทนการดำเนินงาน จำเป็นต้องหาสิ่งจูงใจอื่นมาชดเชยสิ่งตอบแทนที่เป็นตัวเงิน ตามทฤษฎีของ Maslow ความต้องการการยกย่องจากผู้อื่น (esteem needs) ที่อยู่ในรูปของอำนาจเกียรติยศชื่อเสียง หรือสถานะทางสังคม เป็นสิ่งที่นำมาใช้จูงใจได้ อาจทำเป็นรูป “สัญลักษณ์” บางอย่าง ที่สื่อถึงการได้รับเกียรติยศ การยกย่องและมีคุณค่าทางสังคม เช่น การประกาศเกียรติยศ เข็มเชิดชูเกียรติ โล่เกียรติยศ เป็นต้น โดยสัญลักษณ์เหล่านี้ต้องมีคุณค่าเพียงพอให้เขาปรารถนาอยากที่จะได้ และควรมีเกียรติยศหลายระดับที่จูงใจสมาชิกเครือข่ายให้ร่วมมือลงแรงเพื่อไต่เต้าไปสู่ระดับที่สูงขึ้นต่อไป ซึ่งจะช่วยให้เกิดความต่อเนื่อง และควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่รายชื่อคนกลุ่มนี้อย่างกว้างขวาง

4. การจัดหาทรัพยากรสนับสนุนอย่างเพียงพอ

หลายเครือข่ายต้องหยุดดำเนินการไป เนื่องจากขาดแคลนทรัพยากรสนับสนุนการดำเนินงานที่เพียงพอ ทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และบุคลากร ที่สำคัญคือเงินทุนในการดำเนินงานซึ่งเปรียบเสมือนเลือดที่ไหลเวียนหล่อเลี้ยงเครือข่ายให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ เมื่อขาดเงินทุนเพียงพอที่จะจุนเจือ เครือข่ายอาจต้องปิดตัวลงในที่สุด หากได้รับการสนับสนุนจะต้องมีระบบตรวจสอบการใช้จ่ายอย่างรัดกุม และมีการรายงานผลเป็นระยะ หากการดำเนินงานไม่คืบหน้าอาจให้ระงับทุนได้

5. การให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา

เครือข่ายอาจเกิดปัญหาระหว่างการดำเนินงานได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายที่เพิ่งเริ่มดำเนินการใหม่ๆ การมีที่ปรึกษาที่ดีคอยให้คำแนะนำและคอยช่วยเหลือจะช่วยให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และช่วยหนุนเสริมให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ควรมีที่ปรึกษาเพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ เป็นแหล่งข้อมูลให้ศึกษาค้นคว้า และช่วยอบรม ภาวะการเป็นผู้นำให้กับสมาชิกเครือข่าย

6. การสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

องค์กรหรือเครือข่ายที่เคยประสบความสำเร็จกลับต้องประสบกับความล้มเหลวอย่างรุนแรงเมื่อเวลาผ่านไป เพราะไม่ได้ “สร้างคน” ขึ้นมารับไม้ผลัดต่อจากคนรุ่นก่อนเพื่อสานต่อภารกิจของเครือข่าย จำเป็นต้องสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง เครือข่ายต้องคัดเลือกคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ทั้งด้านความรู้ความสามารถ การมีประสบการณ์ร่วมกับเครือข่ายและที่สำคัญ คือเป็นที่ยอมรับนับถือและสามารถเป็นศูนย์รวมใจของคนในเครือข่ายได้ ดำเนินการให้คนเหล่านี้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเพิ่มประสบการณ์ในการทำหน้าที่เป็นสมาชิกแกนหลัก เพื่อสืบสานหน้าที่ต่อไปเมื่อสมาชิกแกนหลักต้องหมดวาระไป

เครือข่ายชุมชนและองค์กรชุมชนกับความเข้มแข็งของชุมชน

(www.edu.tsu.ac.th/major/administration/data/FE511/.../เครือข่ายสังคม.doc. 2559)

David Mathews จัดทำเอกสารชุดหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างและกระบวนการที่จำเป็นต่อการทำหน้าที่ เพื่อกิจการส่วนรวมของประชาชนในฐานะสมาชิกของชุมชน และได้เสนอแนะวิธีการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการตรวจสอบสภาพชุมชน เรียกว่า **เครื่องมือตรวจสอบสภาพชุมชน** (Community checklist kit) เขากล่าวว่า ความมีพลังของการมีส่วนร่วมในชุมชน และความเข้มแข็งของ ชุมชน สามารถตรวจสอบสภาพได้จาก

- 1) โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของชุมชน
- 2) กระบวนการ ตัดสินใจของชุมชนในเรื่องส่วนรวม
- 3) ลักษณะของผู้ผู้นำในชุมชน
- 4) รูปแบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องส่วนรวมของประชาชน
- 5) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานต่าง ๆ และ
- 6) ความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนและบรรทัดฐานของชุมชนเกี่ยวกับความร่วมมือ

เครือข่ายชุมชนและองค์กรชุมชน เป็น 1 ใน 6 เรื่องที่ Mathews ระบุว่า เป็นสภาพบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน นั่นคือ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ชุมชนที่เข้มแข็ง จะมีเครือข่ายของกลุ่มองค์กรประชาชนจำนวนมาก มีบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนประโยชน์กัน และมีความไว้วางใจกัน อันมีผลให้เกิดการร่วมมือแบบเต็มอกเต็มใจในระดับสูง ประชาชนถูกดึงให้เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องราวของส่วนรวม โดยที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบเท่าเทียม ไม่ใช่แบบถูกสั่งให้เข้าร่วม ลักษณะความเป็นชุมชนเช่นนี้พื้นที่แต่ละแห่งมีไม่เท่ากัน สำหรับชุมชนที่อ่อนแอ หรือหมู่บ้านที่ไม่มีความเป็นชุมชน หรือเรียกว่า "Uncivil areas" นั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่นหรือกลุ่มองค์กรของชุมชน และความสัมพันธ์ก็ค่อนข้างเป็นไปในทางตั้ง คือ คนจนพึ่งพาคนรวยอย่างมาก

เรามักได้ยินคำว่า "โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ" อยู่เสมอ ซึ่งได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ฯลฯ อันเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ Mathews เสนอว่า การพัฒนาให้คนในสังคมกลายเป็น "พลเมือง" และให้สังคมกลายเป็นประชาคม หรือ "ชุมชน" ก็จำเป็นต้องมี "โครงสร้างพื้นฐาน" เช่นกัน ซึ่งได้แก่ (1) โอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน (2) ช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วทั้งชุมชน แสดงถึงวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวม

หมู่บ้านต้องมีที่ให้คนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคนต่างกลุ่มต่างพวกกัน สามารถพูดคุยกันเกี่ยวกับปัญหาที่พวกเขาเผชิญอยู่ร่วมกัน อาจเป็นการประชุมอย่างเป็นทางการของหมู่บ้าน หรือการสนทนาในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการก็ได้ ที่ที่ประชาชนสามารถพูดคุยกันได้นี้มีส่วนสำคัญต่อการทำให้เกิดเจตนาารมณ์ทางการเมือง การแก้ปัญหาของส่วนรวม และการสร้างความเป็น "พลเมือง"

ชุมชนที่เข้มแข็งเท่าที่ Mathews ศึกษาได้ ล้วนได้ผ่านความพยายามสร้างโครงสร้างพื้นฐานข้างต้น โดยจำแนกระดับพัฒนาได้เป็น 3 ระดับ คือ

ระดับเบื้องต้น อยู่ในระยะแรกที่คนในหมู่บ้านเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ และในเรื่องราวของส่วนรวมผ่านช่องทางของการเป็นสมาชิกในกลุ่มองค์กรเฉพาะกิจเล็ก ๆ เช่น กลุ่มกิจกรรมพัฒนา หรือกลุ่มละแวกบ้าน

ระดับต่อมา คนในหมู่บ้านจะพัฒนากลุ่มเฉพาะกิจขึ้นเป็นชมรมกลุ่มองค์กรที่มุ่งดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวมที่มั่นคงขึ้น มีการสร้างเครือข่ายกลุ่มไว้ภายใต้ร่มเงาเดียวกัน เพื่อยึดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งหมดไว้ด้วยกัน

ระดับสูงสุด ชมรมของประชาชน สมาคม และองค์กรเอกชน มีการพัฒนาโครงสร้างและระบบงานอย่างเป็นเรื่องเป็นราว ไม่มีสภาพเป็นกลุ่มเฉพาะกิจอีกต่อไป องค์กรเหล่านี้เป็นช่องทางให้คนได้มีโอกาสพูดคุยอภิปรายกันทั้งชุมชน ยกระดับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน เชื่อมเครือข่ายองค์กร และมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน

เห็นได้ว่า กลุ่ม/องค์กร และเครือข่ายองค์กร ทำหน้าที่เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสาร ดังนั้น **โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม หรือประชาคม หรือเครือข่ายองค์กร ก็คือ โครงสร้างพื้นฐานของการติดต่อสื่อสารระหว่างคนในชุมชนด้วยเช่นกัน**

สถานการณ์ของชุมชนและเครือข่ายองค์กรไทยในปัจจุบัน

ถ้าจะมองหาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาให้คนในสังคมกลายเป็นประชาชนพลเมือง และให้สังคมกลายเป็นชุมชนหรือประชาคม ซึ่งประกอบด้วย โอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน และวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวมที่ได้จากช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วทั้งชุมชน **การจัดเวทีชาวบ้าน** นับเป็นกิจกรรมที่ทำให้มีการปรึกษาหารือระหว่างประชาชน เพื่อจัดการกับประเด็นปัญหาวิกฤตของชุมชน ทำให้ประชาชนได้มีการติดต่อกัน และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อมิตรภาพส่วนตัว แต่เพื่อเรื่องของส่วนรวม หมู่บ้านส่วนใหญ่ในทุกพื้นที่ไม่มีการจัดประชุมอย่างเป็นทางการเพื่อพูดคุยกันในเรื่องของส่วนรวมบ่อยนัก ส่วนใหญ่เป็นการสนทนากันในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการ ตามร้านค้าในชุมชน หรือเมื่อพบปะกันในกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณีของหมู่บ้าน พิธีกรรมของท้องถิ่น งานสังคม โดยเฉพาะงานบวช (สำหรับสังคมชาวพุทธ) งานแต่งงาน งานศพ หรือระหว่างการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในการทำนา ทำสวน ทำไร่ อย่างไรก็ตาม ในทุกตำบลอย่างน้อยจะมีอยู่ 1 - 2 หมู่บ้าน ที่พบว่ามีการจัดประชุมเป็นประจำ นอกจากนี้ทุกพื้นที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้องของคนในชุมชนว่าเป็น โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่ทำให้คนมีความเอื้ออาทรและรักใคร่ปรองดองกัน

จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ.2542 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจส่วนใหญ่หาทางแก้ปัญหาโดยการปรับพฤติกรรมของตนเอง พึ่งตนเองและพึ่งกันเองมากกว่าจะเดินออกไปข้างหน้าอย่างไรทิศทางหรือพึ่งรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขปัญหาในชุมชนที่มีกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน การแก้ไขปัญหาคความยากจนของชุมชนในลักษณะดังกล่าว ทำให้ชุมชนไม่ต้องใช้ทุนที่เป็นเงินเข้มข้นในการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาการผลิต แต่ต้องใช้ทุนทางสังคมสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังต้องพยายามทำให้คนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองที่จะพัฒนาตนเองและชุมชนร่วมกันให้ได้ ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งกล่าวว่า ปัญหาของคนยากจนในหมู่บ้านของเขา เมื่อวิเคราะห์กันอย่างถ่องแท้แล้ว เป็นเพราะไม่คิดจะต่อสู้กับปัญหามากกว่าไม่มีทางที่จะต่อสู้ ความจริงแล้วหนทางแก้ความยากจนยังมีอยู่ แต่ถ้าจะให้กลับมารวมเลยนั้นเป็นเรื่องยาก ซึ่งผู้อาวุโสท่านหนึ่งก็ได้ให้คำแนะนำว่า ต้องปลุกใจกันก่อน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเปิดเพลงปลุกใจทางหอกระจายข่าวทุกวัน

การปลุกความเชื่อมั่นของสมาชิกชุมชน ถูกเร่งให้เกิดเร็วขึ้นด้วยกระบวนการของเวทีสาธารณะ การวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและปรึกษาหารือกัน ช่วยให้สมาชิกชุมชนตระหนักรู้ถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ เริ่มมองเห็นช่องทางที่จะแก้ไขปัญหาด้วยศักยภาพของชุมชน อย่างไรก็ตาม ไม่ได้

หมายความว่าพลังความเชื่อมั่นจะแผ่ขยายครอบคลุมไปทั้งชุมชนหลายแห่งได้เกิดการรวมกลุ่มของคนที่เข้มแข็งก่อนต่อนั้นกลุ่มก็กลายเป็นช่องทางให้คนทั้งชุมชนได้ติดต่อสื่อสารกันและผลิตซ้ำความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ ต่อไป

การเชื่อมความสัมพันธ์แบบพันธมิตรกับภาคนอกชุมชนก็มีส่วนเสริมให้การแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนเป็นไปด้วยดียิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันคนชั้นกลางในเมือง พ่อค้า นักธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน และข้าราชการที่มีแนวความคิดใหม่ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่กระตือรือร้นในการสนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชนเครือข่ายองค์กรเหล่านี้ได้มีกิจกรรมสนับสนุนการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนในหลายลักษณะ เช่น การขยายพื้นที่ทางการตลาดให้กับสินค้าชุมชน การจัดงานส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน เพื่อพัฒนาอาชีพการให้คำแนะนำในการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองลูกค้าเป้าหมายกลุ่มใหม่ ๆ ฯลฯ

หมู่บ้านส่วนใหญ่มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรจำนวนมาก จำนวนกลุ่มแต่ละหมู่บ้านมีตั้งแต่ 5-20 กลุ่ม กลุ่มเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่จัดตั้งกันเองและกลุ่มที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมให้จัดตั้งแต่กลุ่มประเภทหลังมีมากที่สุดช่องทางสื่อสารภายในกลุ่มส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพกว่าช่องทางสื่อสารสาธารณะของชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และการดำเนินกิจกรรมมีเรื่องที่ต้องให้สมาชิกร่วมรับรู้และ ตัดสินใจ เช่น กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการออมทรัพย์ การเก็บเงินสงเคราะห์ กลุ่มให้บริการสินเชื่อ แต่ในทุก หมู่บ้านไม่มีการเชื่อมเครือข่ายกลุ่มเหล่านี้ให้อยู่ภายใต้ร่มเงาของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมอันเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ปรากฏว่ามีการประชุมตัวแทนกลุ่มเพื่อให้กลุ่มเป็นช่องทางสื่อสารระหว่างสมาชิกกับชุมชน แม้ว่าผู้นำกลุ่มบางคนจะเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วย แต่ก็ไม่ใช่ในฐานะตัวแทนของกลุ่ม เท่าที่จะพอมองเห็นได้ก็มีเพียงผู้นำสตรีเท่านั้นที่ได้รับการเชิญเข้าร่วมประชุมกับกลุ่มผู้นำหมู่บ้านในฐานะตัวแทนของ องค์กรสตรี แต่ผู้นำสตรีก็ไม่นำข้อประชุมกลับมาแจ้งต่อสมาชิกกลุ่มแต่อย่างใด ทั้งนี้กล่าวได้ว่า กลุ่มเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชนทุกแห่ง และเป็นช่องทางที่สมาชิกกลุ่มจะได้มาพบปะพูดคุยกันแต่ก็เป็นเรื่องของกิจกรรมกลุ่มมากกว่าเรื่องของส่วนรวม

เครือข่ายขององค์กรมีเฉพาะเครือข่ายขององค์กรที่อยู่ภายใต้การส่งเสริมของหน่วยงานหน่วยเดียวกัน ซึ่งก็เป็นเพียงเครือข่ายหลวม ๆ ไม่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ หรือมีกิจกรรมร่วมกันเท่าไรนัก เครือข่ายองค์กรส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนของกองทุนเพื่อสังคม สำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชน และกรมการพัฒนาชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลเริ่มเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านที่ต้องการได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่ออาชีพรวมตัวกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายองค์กรมากขึ้น นอกจากนี้เครือข่ายที่เกิดขึ้นอยู่ในทุกพื้นที่มักเป็นเครือข่ายขององค์กรประเภทเดียวกัน ข้ามหมู่บ้านเป็นเครือข่าย ระดับตำบล ไม่มีเครือข่ายองค์กรในระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายองค์กรต่างประเภทกันเลย

ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบล (ศอช.ต) เป็นความพยายามหนึ่งของกรมการพัฒนาชุมชนที่จะส่งเสริมให้องค์กรต่างประเภทกันเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และสนับสนุน ซึ่งกันและกันในการสร้างศักยภาพของแต่ละกลุ่ม รวมไปถึงการรวมพลังกันระหว่างองค์กร เพื่อร่วมกัน แก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองด้วย ศอช.ต. ได้มีการจัดตั้งขึ้นแล้วในทุกตำบล แต่ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่และกระบวนการทำงานของเครือข่ายรวมทั้งกระบวนการจัดตั้งที่ผ่านมายังไม่เป็นในทางที่จะทำให้รู้สึกได้ว่า ศอช.ต.นี้ คือ เครือข่ายองค์กรของตำบล

การวิเคราะห์ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กร พบว่า กลุ่มองค์กรที่เรียกได้ว่าเข้มแข็ง คือ กลุ่ม/องค์กรที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง มีทรัพยากรสำหรับบริหาร มีประเด็นการพัฒนาที่ชัดเจน ดังนั้น กลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการเงิน (ทั้งที่หน่วยราชการส่งเสริม และชาวบ้านจัดตั้งกันเอง) จะมีความเข้มแข็งมากกว่ากลุ่ม/

องค์กรประเภทอื่น ๆ รองลงมา คือ กลุ่ม/องค์กรอาชีพ กลุ่มสตรี หากมิได้ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพหรือออมทรัพย์ ก็มักเป็นกลุ่มที่อยู่ระดับอ่อนแอ

ประโยชน์ของเครือข่าย

ประโยชน์เฉพาะหน้าของเครือข่ายเห็นได้จากผลงานที่สมาชิกดำเนินการ ส่วนประโยชน์ระยะยาวจะบังเกิดในรูปของควมมีประสิทธิภาพของการวิจัยและพัฒนา การถ่ายทอดวิธีการทำงาน และระบบที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เครือข่ายในการพัฒนามีประโยชน์หลายประการ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ สมาชิกและกิจกรรมของเครือข่าย ซึ่งพอจะรวบรวมได้ดังนี้

- เครือข่ายช่วยให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ เครื่องมือ และสื่อ ผ่านการประชุม การทดลองปฏิบัติการ การประชาสัมพันธ์ และการให้ความร่วมมือกันในการดำเนินโครงการ การแบ่งปันทักษะและประสบการณ์ให้แก่กันเป็นการเสริมความสมบูรณ์ให้กับสมาชิกเครือข่ายทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือองค์กร

- การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการประสานงานในเครือข่ายช่วยลดการทำงานและการใช้ทรัพยากรซ้ำซ้อน ทำให้การพัฒนาสามารถดำเนินไปได้ก้าวหน้า รวดเร็ว และส่งผลต่อสังคมในวงกว้างยิ่งขึ้น

- เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงคนที่อยู่ในระดับต่างกัน มีวิธีการทำงาน การจัดองค์กร และมีภูมิหลังต่างกันไปไม่มีโอกาสติดต่อกัน เข้าด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น นำไปสู่การทำงานร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย

- เครือข่ายสามารถทำให้คนและองค์กรที่ไม่มีความสัมพันธ์กันได้ทราบว่ายังมีบุคคลหรือหน่วยงานอื่นอีกมากที่สนใจทำงานในเรื่องเดียวกัน และเผชิญปัญหาเหมือนกัน

- เครือข่ายสามารถทำให้ความต้องการของประชาชนได้รับการสนองตอบจากรัฐ

- เครือข่ายช่วยชี้ให้เห็นปัญหาและประเด็นการพัฒนาที่ซับซ้อนและท่วมท้นในหมู่บ้าน

- เครือข่ายทำให้คนและองค์กรได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ได้รับกำลังใจ การจูงใจ และการยอมรับ ซึ่งมีความสำคัญต่อหน่วยเล็ก ๆ ที่อยู่นอกระบบราชการ

- สามารถถึงศักยภาพความเชี่ยวชาญของนักวิชาการ/นักวิจัยที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งกระจายอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา หน่วยวิจัยต่างๆของภาครัฐและภาคเอกชนภายในประเทศ รวมทั้งหน่วยวิจัยในมหาวิทยาลัย/สถาบันชั้นนำต่างประเทศ เพื่อผนึกพลังในการพัฒนาวิชาการ พัฒนา/สร้างหลักสูตร ร่วมผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะปริญญาเอกที่เน้นงานวิจัยพัฒนาและสร้างผลงานวิจัยที่เป็นโครงการขนาดใหญ่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษาไทย พัฒนาประเทศ แก้ไขปัญหาของประเทศ และเสริมสร้างสมรรถนะการแข่งขันของประเทศได้

- สามารถระดมทรัพยากรที่มีจำกัดให้มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งทรัพยากรบุคคล และอุปกรณ์เพื่อการศึกษาและวิจัยที่มีราคาแพง

- สามารถผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะระดับปริญญาเอกที่มีคุณภาพเทียบเท่าสากล และมีศักยภาพการทำวิจัยในจำนวนที่มีมากขึ้นได้โดยเร็ว

- เครือข่ายที่เข้มแข็งจะสามารถสร้างงานวิจัยที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องระยะยาวตอบสนองความต้องการของประเทศ รวมทั้งภาคอุตสาหกรรม สามารถแข่งขันได้ในระดับโลก

เครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อม (ประยูร วงศ์จันทร์, 2555)

เครือข่าย คือ บุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสังคม ที่ทำงานหรือมีอุดมการณ์ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน มีความต้องการที่จะประสานงานกันหรือสร้างความร่วมมือกัน ในการทำงาน ภายใต้กรอบวัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน ซึ่งกลไกหรือกระบวนการร่วมมือ จะนำไปสู่การสร้างพลังความเข้มแข็ง ทำให้ปฏิบัติงานบรรลุวัตถุประสงค์ได้สำเร็จ

เครือข่ายสิ่งแวดล้อมองค์กรระดับโลกหรือองค์กรระหว่างประเทศ

- องค์กรสหประชาชาติ (UN)
- องค์กร UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
- องค์กรสิ่งแวดล้อมโลก UNEP (United Nations Environment Programme)
- องค์กรอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations)
- องค์กรสิ่งแวดล้อมศึกษา IEEP (Institute for European Environmental Policy)
- องค์กรอนามัยโลก WHO (World Health Organization)
- สมาคมพิทักษ์สัตว์แห่งโลก WSPA (World Society for the Protection of Animals)
- สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ IUCN (International Union of Conservation of Nature and Natural Resources)

เครือข่ายสิ่งแวดล้อมองค์กรระดับประเทศ

เครือข่ายสิ่งแวดล้อมองค์กรภาครัฐ

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักของประเทศ
ไทยที่ทำหน้าที่ดูแลและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีหน่วยงานในสังกัดที่สำคัญ ได้แก่ 1. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2. กรมควบคุมมลพิษ 3. กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช 4. กรมป่าไม้ 5. กรมทรัพยากรธรณี 6. กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม 7. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง 8. กรมทรัพยากรน้ำ 9. กรมทรัพยากรน้ำบาดาล เป็นต้น

- กระทรวงพลังงาน
- กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
- มหาวิทยาลัย

เครือข่ายสิ่งแวดล้อมองค์กรเอกชน (NGO = Non government Organizations)

ในประเทศไทยมีองค์กรเอกชนจำนวนมากที่เห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้มีการจัดตั้งองค์กรมูลนิธิ หรือสมาคมขึ้นมาจำนวนมาก เช่น

- มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง
- มูลนิธิสีบนาคะเสถียร
- มูลนิธิเพื่อนช้าง
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
- มูลนิธิพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

- มุลินิธิทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมน้ำโขง
- มุลินิธิสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาสารคาม
- สมาคมนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม
- สมาคมป้องกันการทารุณสัตว์แห่งประเทศไทย
- ฯลฯ

เครือข่ายสิ่งแวดล้อมองค์กรรัฐวิสาหกิจและองค์การมหาชน

- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย
- การท่าเรือแห่งประเทศไทย
- ศูนย์อนุรักษ์พลังงานแห่งประเทศไทย
- องค์การสวนสัตว์
- องค์การสวนพฤกษศาสตร์
- สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากรากฐานชีวภาพ
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย
- องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้
- องค์การจัดการน้ำเสีย
- องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก

ดังนั้น ในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม การสร้างภาคี เครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญ ในการประสานงานความร่วมมือ ในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม หรือ การเป็นเครือข่าย ที่จะช่วยกันสอดส่องดูแลปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร องค์ความรู้ที่จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้เหมาะสมกับบริบท หรือสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่

3. หลักเศรษฐกิจพอเพียง

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2554) การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักการพิจารณาอยู่ 5 ประการ คือ

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติตนบน ทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆกัน คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจน คำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆอย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อม รับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรม ต่างๆให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัย ทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ได้แก่

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้ เกี่ยวกับ วิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภและไม่ตระหนี่

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2554)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เสนอให้ริเริ่มการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสานต่อความคิดและเชื่อมโยงการขยายผลที่เกิดจากการนำหลักปรัชญาฯ ไปใช้อย่างหลากหลาย รวมทั้งเพื่อจุดประกายให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับ และการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติในทุกภาคส่วนของสังคมอย่างจริงจัง

" ... ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น
เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อน
ด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชา
เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว
จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป
... การถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับ
ด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น
ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว
และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์"

พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 19 กรกฎาคม 2517

จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระองค์ นับตั้งแต่ปี 2517 เป็นต้นมา จะพบว่าพระองค์ท่านได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน พอมีพอใช้ การรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และทรงเตือนสติประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงการพัฒนาตามลำดับขั้นตอนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ตลอดจนมีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำรงชีวิตซึ่งทั้งหมดนี้เป็นที่รู้จักกันภายใต้ชื่อว่า เศรษฐกิจพอเพียง สศช. จึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันกลั่นกรองพระราชดำรัสฯ สรุปเป็นนิยาม ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และได้เชิญเชิญมาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีความเข้าใจและนำไปประกอบการดำเนินชีวิต การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างเครือข่ายเรียนรู้ ให้นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิด เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทยในทุกภาคส่วน วัตถุประสงค์ของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้ประชาชนที่ทุกคนสามารถนำหลักปรัชญาฯ ไปประยุกต์ให้ได้อย่างเหมาะสม และปลูกฝังปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนนำไปสู่

การปรับแนวทางการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการเสริมพลังให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาไปได้อย่างมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างฐานรากทางเศรษฐกิจและสังคมให้เข้มแข็งรักษาความสมดุลของทุนและทรัพยากรในมิติต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างเท่าทัน และนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนชาวไทย

การขับเคลื่อนจะเป็นลักษณะเครือข่ายและระดมพลังจากทุกภาคส่วน แบ่งเป็น 2 เครือข่ายสนับสนุนตามกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น ได้แก่

- เครือข่ายด้านประชาสังคมและชุมชน
- เครือข่ายธุรกิจเอกชน

นอกจากนี้แล้วยังมีเครือข่ายสนับสนุนตามภารกิจ ได้แก่

- เครือข่ายวิชาการ
- เครือข่ายสร้างกระบวนการเรียนรู้
- เครือข่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

ทั้งนี้แกนกลางขับเคลื่อนมี 3 ระดับได้แก่ คณะที่ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ พอเพียง และกลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียงใน สศช. ซึ่งจะเป็นหน่วยปฏิบัติงานในการขับเคลื่อน และจะทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายผลการดำเนินงานเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ครบรอบ 80 พรรษา ในเดือนธันวาคม 2550

เศรษฐศาสตร์พอเพียง

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตะวันตกที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบันให้ความสนใจกับเทคนิคและวิธีการ ที่จะก่อให้เกิดความทันสมัย (Modernization) คือ การให้ผลตอบแทนทางวัตถุ ซึ่งสามารถวัดที่มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Economic Value) ได้ โดยใช้เงินเป็นสื่อกลาง (Medium of Exchange) และเป็นหน่วยวัด เงินดังกล่าวยังใช้เป็นสินค้าตัวใหม่ที่ซื้อขายกันได้ ราคาของเงินที่เป็นสินค้าสามารถขึ้นลงตามหลักอุปสงค์และอุปทาน การดำรงชีวิตภายใต้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันนั้นต้องยอมรับและให้ความสนใจกับการแข่งขัน โดยเชื่อว่าการแข่งขันจะทำให้สามารถดึงศักยภาพของประชากรมาใช้ประโยชน์และต้องมีการพัฒนา

ศักยภาพตลอดเวลาเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness) นอกจากนี้อุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่เอาชนะธรรมชาติ คือ คำตอบสำหรับความสำเร็จ แต่วิธีการดังกล่าวทำให้ทรัพยากรถูกใช้หมดไปอย่างรวดเร็ว และเพิ่มปัญหามลภาวะแก่สังคมมากขึ้น ความเจริญที่เกิดขึ้นเป็นไปตามหลักการโตเดี่ยว (Enclaved Development) แสดงให้เห็นว่าสิ่งหรือประโยชน์ที่คนหนึ่งได้รับ คือสิ่งหรือประโยชน์ที่อีกคนหนึ่งหรือหลายคนต้องเสีย ตามหลักผลรวมเท่ากับศูนย์ (Zero Sum Game) ซึ่ง Pareto ถือว่าขัดกันหลัก เศรษฐศาสตร์สวัสดิการที่ยึดหลักว่าทุกคนต้องได้ประโยชน์ร่วมกัน (Positive – Sum Game) คือการที่คนส่วนหนึ่งดีขึ้นต้องไม่ทำให้ คนอื่นเลวลง หรืออย่างน้อยก็เท่าเดิม วิธีการนี้จะก่อให้เกิดความร่วมมือและนำไปสู่ความสำเร็จดังที่ James D. Welfensohn ประธานธนาคารโลก กล่าวว่า “เราไม่สามารถแก้วิกฤตของคนในโลกได้ หากเราไม่ใช้แนวทางแบบรวมกัน ทั้งทางการเงิน สังคม การเมือง สถาบัน วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม” ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดที่เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) ที่ให้ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่าง “บุคคล” กับ “ระบบ” ว่าจะต้องไปด้วยกันและพึ่งพาอาศัยกัน (Complementary) วิธีการเช่นนี้ต้องเริ่มด้วยการ พัฒนาศักยภาพของคนทั้งด้านความสามารถและการร่วมมือกับคนอื่น ซึ่งเป็นธรรมชาติของกลยุทธ์การเพิ่มพลังศักยภาพ (Empowerment) ตามหลัก ช่วยเหลือตัวเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (One for all and all for one) วิธีการ กล่าวส่งเสริมให้ผู้สนใจในกลยุทธ์นี้ เริ่มพัฒนาโดยตั้งต้นจากพัฒนาตนเอง (Intrinsic type of development) หรือ “ระเบิดออกไปจากภายใน” เป็นพื้นฐานความคิดที่เริ่มจากเข้าใจตนเอง เรียนรู้ตัวเอง อันนำไปสู่การมีความรู้เกี่ยวกับตนเอง (Self – Knowledge) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถือว่าเป็นความรู้ที่สำคัญที่สุด และความรู้ดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในการควบคุมตนเอง (Self – Control) การพึ่งพาตนเอง (Self – Reliance) การปรับสมดุลให้กับตัวเอง (Self – adjustment) จะนำไปสู่ความ “พออยู่พอกิน” ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง (Self – Confidence) และเป็น การปูพื้นฐานไปสู่ “การกินดี อยู่ดี” ต่อไปในอนาคต

ดังนั้น เศรษฐศาสตร์พอเพียง คือ ความรู้ในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์มากที่สุดสำหรับประชาชน อันก่อให้เกิดความเข้มแข็งในทุกส่วนโดยร่วมมือกัน สิ่งที่ยากจะกลับกลายเป็นสิ่งที่ง่ายทำให้เห็นคุณค่าของซึ่งกันและกันให้ความสำคัญกับ “คุณค่า” ซึ่งเกี่ยวกับจิตวิญญาณมากกว่า “มูลค่า” ซึ่งเกี่ยวกับเงิน จึงนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืน โดยสามารถจะประสานเข้ากับระบบโลกได้ที่เรียกว่า ความเป็นไทยในระบบสากล การจัดสรรทรัพยากรนั้นต้องยึดเอาทรัพยากรเป็นที่ตั้ง ควบคุมและลดความต้องการที่ไม่จำกัดลงมา เพื่อจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ สามารถนำไปเพื่อสนองตอบความต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องหาวิธีเอาชนะหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่ถ้าเอาความต้องการที่ไม่จำกัดเป็นตัวตั้งแล้ว วิธีการจัดสรรทรัพยากรตอบสนองความต้องการดังกล่าว จะสิ้นเปลืองทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติจะถูกใช้อย่างรวดเร็วและจำนวนมาก โดยพัฒนาเทคโนโลยีแล้วนำมาช่วยในการผลิต เทคโนโลยีพัฒนาเท่าใด ทรัพยากรธรรมชาติจะถูกใช้หมดเร็วขึ้นมากควบคู่กันไป และคุณค่าความเป็นมนุษย์ก็ลดลงไปด้วย ส่วนวิธีการลดความต้องการในการบริโภคลงมา วิธีการนี้จะลดการพึ่งพิงเทคโนโลยีลงได้ เพราะสามารถจะพึ่งพาตนเองด้านการผลิต ทำให้ประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดสมดุลของธรรมชาติและเกิดความยั่งยืนตามมา (อึ้ง อุดมไพจิตรกุล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2554)

โดยสรุป หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง ก็เป็นศาสตร์ด้านหนึ่งของเศรษฐศาสตร์ ที่เป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจของสังคมได้ โดย การมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และมีการพัฒนามูลค่าของ ทรัพยากรบนพื้นฐานของภูมิปัญญาของคนในสังคม เป็นระบบเศรษฐศาสตร์ที่อาศัยการพึ่งพาตนเอง สร้างจิตวิญญาณที่เข้มแข็งให้เกิดขึ้นจากภายใน และสร้างเครือข่ายความร่วมมือของคนในชุมชน ในสังคม จัดการกับทรัพยากรให้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตประจำวัน พัฒนาผลผลิตโดยการพึ่งพิงธรรมชาติ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ให้คุ้มค่ามากที่สุด เป็นการลดต้นทุนทางเศรษฐกิจ ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือน จึงนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้เพิ่มขึ้น จึงถือได้ว่าเป็นหลักเศรษฐศาสตร์ ที่ไม่ได้มุ่งหวังผลกำไรที่มากจนเกินไป แต่เป็นผลกำไรแฝงที่เกิดขึ้นกับคุณภาพชีวิต มากกว่า

ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง

การพัฒนาเศรษฐกิจ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ต้องอาศัยหลักการง่าย ๆ 3 ประการ คือ

ความพอประมาณ หมายถึง การทำให้ประชาชนเดินทางสายกลางมีความพอดี ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย หรือกู้หนี้ยืมสิน หรือลงทุนที่เกินกำลัง ประเมินความพร้อมตามศักยภาพของตนถ้าศักยภาพทางธุรกิจของตนยังไม่ถึงระดับโลก ก็ควรอยู่ในระดับภูมิภาคก่อนจึงจะเรียกว่าความพอประมาณ

การใช้ความรู้และเหตุผลในการตัดสินใจ หมายถึง ความรอบคอบ การรู้จักปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมเศรษฐกิจภายนอก เข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ปรับวิธีการทำงาน ยุทธศาสตร์การแข่งขันให้เข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์

การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน พร้อมๆกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเสริมสร้างพลังการแข่งขันทางเศรษฐกิจ

บทเรียนของวิกฤตเศรษฐกิจในทศวรรษที่แล้ว ทำให้เราทราบถึงความไม่รู้จักประมาณตน การไม่รู้จักความพอดี ในขณะเดียวกันบทเรียนทางวิกฤติการทางการเมืองที่ผ่านมา ทำให้เราได้เห็นรอยแตกแยกทางความคิดของคนในชาติ ทำให้ต้องทบทวนนิยามของความ มั่งคั่งของชาติ ว่า คงไม่ใช่การมีเศรษฐกิจที่ดีอย่างเดียวแต่จะต้องมีสังคมที่ดีและมีกระบวนการทางการเมืองที่ชอบธรรม รวมถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างความมั่งคั่งของทุกภาคส่วนด้วย นับเป็นความโชคดีของสังคมไทยที่เรามี ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมีความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งหากนำมาใช้ในการเสริมสร้างความหลากหลายเชิงเศรษฐกิจและสังคมด้วยจะทำให้เกิดพลังมหาศาล และเป็นทุน ที่สำคัญที่จะสร้างความมั่งคั่งของประเทศ แต่อย่างไรก็ตามทุนแห่งความหลากหลายทั้ง 3 อย่าง ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมแห่งอนาคตจะต้องเป็นสังคมแห่งโอกาส ด้วย เป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม แต่ปัญหาของความเท่าเทียมกันในโอกาส จะเกิดขึ้นไม่ได้หากยังมีกระบวนการคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นหลักที่ขัดกับความพอประมาณ ความพอดี ทำให้ความมั่งคั่งกระจุกตัวอย่างไร้ผล เกิดความไม่ยุติธรรมในสังคม (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2549 : 174-176)

ดังนั้นโดยสรุป การพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ต้องอาศัย รากเหง้าของความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม และความหลากหลายเชิงเศรษฐกิจ การเปิดโอกาสให้ทุกสังคมมีส่วนร่วมและมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรที่เท่าเทียมกัน ขจัดปัญหากระบวนการคอร์รัปชัน ที่เป็นตัวขัดขวางเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และทำให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ ทั้งด้านการพัฒนาสินค้า บริการ การท่องเที่ยว รวมทั้ง การใช้งบประมาณของภาครัฐ ก็จะต้องอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ทำโครงการที่ใหญ่เกินตัว หรือใช้งบประมาณฟุ่มเฟือยแต่ผลประโยชน์ที่ได้รับไม่คุ้มค่ากับประชาชนคนส่วนใหญ่ของประเทศ

เศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา

การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่กิจกรรมในภาคการศึกษา (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2552) การการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมกับแต่ละภูมิสังคม ทำให้เกิดการปลูกฝัง บ่มเพาะ และซึมซับอุปนิสัยพอเพียงในเด็กและเยาวชน ในปัจจุบันสามารถขยายเครือข่าย สถานศึกษาพอเพียง กระจายครอบคลุมทุกจังหวัดในประเทศไทย ผลสำเร็จที่เกิดขึ้น เกิดจากทั้งภาครัฐและองค์กร ต่างๆ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไปขยายผลและสานต่อสู่สถานศึกษา ผ่านการจัดกิจกรรมและโครงการต่างๆ ตามความสนใจและความถนัดของแต่ละองค์กรที่ปฏิบัติ จนเกิดผลสำเร็จโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม ระหว่างองค์กร โรงเรียน เยาวชน และในบางโครงการได้ขยายออกไปสู่ชุมชน

จากงานศึกษาวิจัยสู่การขับเคลื่อนในภาคการศึกษา (ปรียานุช พิบูลสรารุณี, 2552) สิ่งที่ต้องตระหนักในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการศึกษา คือ เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่กิจกรรม แต่เป็นหลักคิด หลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต ฉะนั้นจึงต้อง วิจัยออกแบบการเรียนรู้และพัฒนาสื่อการเรียนรู้ สำหรับบุคลากรในภาคการศึกษาให้สามารถเป็นฟันเฟืองสำคัญ ในกระบวนการถ่ายทอด กระบวนการคิด พูด ทำ อย่างพอเพียง ไปสู่เด็กและผู้ปกครอง หัวใจการขับเคลื่อนที่สำคัญ คือ หลักสูตรแกนกลาง หรือ หลักสูตรสถานศึกษา ที่ต้องกำหนดเป้าหมายและเนื้อหาในการปลูกฝังเยาวชนให้ อยู่อย่างพอเพียง คือ มีคุณธรรมนำความรู้ แต่เนื่องจาก เศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักการในการใช้ชีวิต หรือเรียกว่า วิชาชีวิต การเรียนรู้ที่มีประสิทธิผล จำเป็นต้องมี บรรยากาศสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ความพอเพียง สถานศึกษา พอเพียง จึงเป็น สถานศึกษาที่ ผู้บริหาร ครู นักเรียน มีความรู้ความเข้าใจในหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถูกต้องและสามารถร่วมกันคิดสร้างสรรค์ ในการบูรณาการหลักเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปใน การบริหารจัดการสถานศึกษา การเรียนการสอนในทุกกลุ่มสาระฯ วิชา การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่องจนเห็นผลได้อย่างชัดเจน

หลักสูตรสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ที่เกี่ยวข้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง จะสอดแทรกอยู่ในสาระการเรียนรู้ของ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ใน

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ

มาตรฐาน ส 3.2 เข้าใจระบบ และสถาบันทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และความจำเป็นของการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจในสังคมโลก

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

มาตรฐาน ส 5.2 เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรม มีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

นอกจากนี้ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ยังสามารถสอดแทรก หลักเศรษฐกิจพอเพียง เข้าไปได้ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ในทุกรายวิชา รวมทั้งกิจกรรมส่งเสริมหลักสูตรอื่นๆ

4. การทำการเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ

วิวัฒนาการของเกษตรกรรม

ในการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ดั้งเดิม มักจะเลือกที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการแสวงหาอาหาร และในพื้นที่ที่มีความปลอดภัยจากอันตราย จากภัยธรรมชาติ หรือจากศัตรู เมื่ออาหารเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต มนุษย์จึงแสวงหาที่อยู่อาศัยที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นชุมชน เพื่อทำให้เกิดความมั่นคงและปลอดภัย ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรมีมากขึ้นมีการครอบครองพื้นที่มากขึ้น ทำให้การเคลื่อนย้ายอพยพลดลง จึงต้องมีการสะสมอาหาร มีการจับจองที่ดินที่ทำกิน และต้องนำพืช สัตว์ มาทำการเพาะปลูก หรือเพาะเลี้ยง ในชุมชน ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีมากขึ้น ได้ก่อให้เกิดการคิดค้นและพัฒนาการเกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอกับความต้องการของโลก รวมทั้งกระบวนการคิดค้นเพิ่มผลผลิตด้วยการเร่งรัดการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ การปรับปรุงพันธุ์และคิดค้นวิธีการป้องกัน กำจัดแมลง วัชพืช และ เชื้อโรค ที่เป็นศัตรูของพืช ทำให้เกิดการคิดค้น ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางระบบเกษตรกรรมอย่างรวดเร็ว การปฏิวัติทางการเกษตรได้แผ่ขยายอย่างรวดเร็วไปสู่ประเทศต่างๆทั่วโลก เกิดสถาบันวิจัยทางการเกษตรระหว่างประเทศขึ้น เกิดองค์กรและบริษัทเอกชนที่พัฒนาทางการเกษตรเพื่อการค้า เป้าหมายคือ การผลิตพันธุ์ พืช พันธุ์สัตว์ ใหม่ๆที่สามารถให้ผลผลิตสูง ต้านทานต่อโรคและแมลง โดยอาศัยปัจจัยส่งเสริมควบคู่กันไปด้วย คือ ปุ๋ยเคมี สารเร่งการเจริญเติบโต สารเคมีควบคุมและกำจัดศัตรูพืช เครื่องจักรกลทางการเกษตร และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์พื้นเมือง จากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนา ที่มีความต้านทานและเจริญเติบโตได้ดีในแต่ละท้องถิ่น ถูกเก็บรวบรวม หรือดัดแปลง ทำให้พันธุ์พื้นเมืองจำนวนมากสาบสูญหายไป การพัฒนาทางการเกษตร และเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทำให้เกษตรกรที่เคยทำการเกษตรแบบพอยังชีพหันมาทำการเกษตรแบบการค้า (วินัย วีระวัฒนานนท์, 2541 ; 70-72)

การผลิตทางการเกษตรที่เน้นการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ ชนิดเดียวกันตามความต้องการของตลาดการค้าที่กำหนดโดย บริษัทขนาดใหญ่ ทำให้เกษตรกรละเลย การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ และกักเก็บเมล็ดพันธุ์ดั้งเดิม ความต้องการผลิตผลที่เร่งรีบ ตามความต้องการของตลาด และความต้องการปริมาณผลกำไรที่สูงขึ้น ทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพาเครื่องจักรกลทางการเกษตรมากขึ้น ใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชมากขึ้น แผ้วถางทำลายป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรมของตนเองให้ปลูกพืชได้มากขึ้น จนทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพคุณภาพชีวิตของตัวเกษตรกรเอง ในขณะที่ความสมดุลของระบบนิเวศก็ถูกทำลายไปด้วย

เกษตรอินทรีย์ และเกษตรธรรมชาติ (กนกพร รัตนสุธีระกุล และคณะ, 2551 ; อ้างอิงจาก เชษฐา จงกนกพล, 2557) เกษตรอินทรีย์ คือ ระบบการผลิตทางการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมนที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตดัดแปลงทางพันธุกรรมเกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดิน โดยเชื่อว่า หากดินมีความอุดมสมบูรณ์ ย่อมทำให้พืชและสัตว์ที่เจริญเติบโตจากผืนดินนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย มนุษย์ที่บริโภคผลผลิตจากไร่นาอินทรีย์ ก็จะได้รับอาหารที่มีคุณภาพดีและปลอดภัยเกษตรอินทรีย์มีจุดเริ่มต้นจากยุโรปและต่อมาได้แพร่หลายไปยังสหรัฐอเมริกา และทั่วโลกจนปัจจุบัน กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตทางการเกษตรที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางมีการพัฒนาระบบตลาด และมาตรฐานการผลิตมารับเป็นการเฉพาะ แต่จริงๆ แล้ว นี่คือวิธีการผลิตของปู่ย่าตายายชาวไทยและจีนมาแต่อดีต คนจีนปลูกผักก็เอาปุ๋ยอินทรีย์มาบำรุงดิน สำหรับประเทศไทยการบุกเบิกเกษตรกรรมอินทรีย์และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เกิดจากการผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานร่วมกับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ยโสธร และเชียงใหม่

ประสบการณ์การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ขององค์กรพัฒนาเอกชน จนสามารถพัฒนาการตลาดอินทรีย์ทั้งในและต่างประเทศ ที่เป็นแรงบันดาลใจให้พรรคการเมืองนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปใช้สำหรับการหาเสียงจนในที่สุดนโยบายเกษตรอินทรีย์ได้ถูกบรรจุไว้ในนโยบายของประเทศ อย่างไรก็ตามหากเกษตรอินทรีย์พัฒนาไปในทิศทางที่มุ่งเน้นการค้าเป็นหลัก มุ่งผลิตพืชเชิงเดี่ยว หรืออยู่ภายใต้ระบบและการผูกขาดของบริษัทขนาดใหญ่ แทนที่จะมุ่งในเรื่องของความมั่นคงด้านอาหาร การทำเกษตรอินทรีย์ดังกล่าว ก็จะไม่ถือว่าเป็นเกษตรอินทรีย์ที่แท้จริง และผิดหลักการเกษตรกรรมยั่งยืน

เกษตรธรรมชาติ คือ เป็นแนวทางเกษตรกรรมที่ยึดหลักสำคัญ 4 ประการ คือ ไม่มีการไถพรวน ดินงดเว้นการใส่ปุ๋ย ไม่กำจัดวัชพืช และไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นแนวทางเกษตรกรรมที่เผยแพร่โดยเกษตรกรชาวญี่ปุ่น ชื่อ นายมาซาโนบุ ฟูกุโอกะ ซึ่งถ่ายทอดประสบการณ์ของตนไว้ในหนังสือ “One Straw Revolution” “The Road Back to Nature” และ “The Natural Way of Farming” ฟูกุโอกะ กล่าวว่า มนุษย์เข้าไปแทรกแซงธรรมชาติมากเกินไป อย่างเช่น การนำจุลินทรีย์ และแมลงมาควบคุมแมลงด้วยกันเอง การใส่ปุ๋ยหมักเกินความจำเป็น เป็นต้นหลักการของ “เกษตรธรรมชาติ” แนวความคิดเกษตรธรรมชาติของ ฟูกุโอกะ มิได้ยืนอยู่บนพื้นฐานความคิดทางวิทยาศาสตร์ อีกทั้งปฏิเสธต่อทฤษฎีวิทยาศาสตร์การเกษตรทั้งหลาย ด้วย เขาได้วางรากฐานของเกษตรธรรมชาติของเขาไว้ 4 ประการคือ

1. ไม่มีการไถพรวนดิน การไม่ไถพรวนดินเป็นบทแรกแห่งการเกษตรธรรมชาติ เนื่องจากในธรรมชาตินั้นพื้นดินมีการไถพรวนโดยตัวของมันเองอยู่แล้ว โดยการขบไชของรากพืช สัตว์ แมลงและสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ที่อยู่ดิน กระบวนการเหล่านี้ดำเนินไปอย่างสัมพันธ์กันที่รากลึกจะช่วยไถพรวนดินชั้นล่าง พืชรากตื้นก็จะช่วยพรวนดินบริเวณดินชั้นบน การใส่ปุ๋ยจะทำให้รากพืชอยู่ตื้นและแผ่ขยายตามแนวอนมากกว่าจะหยั่งลึกลงไป

2. งดเว้นการใส่ปุ๋ย เนื่องจากการใส่ปุ๋ยเป็นการเร่งการเจริญเติบโตของพืชแบบชั่วคราวในขอบเขตแคบๆ เท่านั้น ธาตุอาหารที่พืชได้รับก็ไม่สมบูรณ์ พืชที่ใส่ปุ๋ยมักจะอ่อนแอส่งผลให้เกิดโรคและแมลงได้ง่าย ดินที่ใส่ปุ๋ยเคมีติดต่อกันนานจะมีสภาพเป็นกรดและเนื้อดินเหนียวไม่ร่วนซุยการใส่ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยพืชสดมีความจำเป็นอยู่บ้างโดยเฉพาะในช่วงแรกๆ ที่ต้องมีการปรับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เสียไปจากเกษตรเคมีให้ดีขึ้น

3. ไม่กำจัดวัชพืช เนื่องจากรานกำจัดวัชพืชเป็นงานหนักและแม้จะคิดค้นวิธีการต่างๆ ก็ไม่สามารถทำให้วัชพืชหมดสิ้นไปได้ ดังนั้นเราจำเป็นต้องยอมรับการดำรงอยู่ของวัชพืชเช่นเดียวกับที่ธรรมชาติมิได้ประกอบด้วยพันธุ์ไม้เดียว เกษตรธรรมชาติต้องคิดค้นกฎเกณฑ์ที่วัชพืชจะควบคุมกันเอง เช่น การปลูกพืชบางชนิดคลุมหญ้าแล้วก็เป็นปุ๋ยแก่พืชปลูกด้วย

4. ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช สารเคมีไม่เคยกำจัดศัตรูพืชได้ได้โดยเด็ดขาดเพียงแต่หยุดได้ชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น และปัญหาผลพิษที่เกิดจากสารเคมีประเภทต่างๆ ส่งผลกระทบต่อทั้งระบบนิเวศและมนุษย์ ทั้งนี้ ฟูกุโอกะ ไม่เห็นด้วยแม้การใช้แมลงและจุลินทรีย์มาควบคุมแมลงเพราะเห็นว่าเป็นการไปแทรกแซงธรรมชาติมากเกินไป และส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่สัมพันธ์ของสรรพชีวิตในระบบนิเวศได้ เนื่องจากในโลกแห่งความจริงไม่มีทางออกได้ว่าอะไรคือแมลงศัตรูพืช อะไรคือแมลงที่เป็นประโยชน์

5. แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการประชุมของสหประชาชาติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ในปี ค.ศ. 1992 ที่เมืองรีโอเดจาเนโร ประเทศบราซิล ได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการโลก (Agenda 21, Global Action Plan) และได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมโลกในมิติต่างๆ และองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization – FAO) ได้รับการจัดตั้งขึ้นในปลายปี ค.ศ. 1993 โดย สหประชาชาติ (UN) ให้เป็นผู้จัดการเพื่อการดำเนินการตามบทที่ 10 ในแผนปฏิบัติการ 21 และมีโครงการปฏิบัติการสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับการประชุมของสหประชาชาติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา FAO และ UNEP (United Nation Environment Programme) ได้ร่วมกันพัฒนารากฐานของวิธีการที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยความร่วมมือของประชาชนในท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรด้วยสารสนเทศที่เหมาะสมอย่างกว้างขวาง ในแผนปฏิบัติการ 21 มีหัวข้อหลักที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ความจำเป็นที่จะต้องขจัดความยากจน โดยให้ประชาชนผู้ยากไร้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรต่างๆที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนได้มากขึ้น (นงนภัส คู่วรัญญู เทียงกมล, 2551)

สิ่งแวดล้อมศึกษา กับการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน

วิวัฒนาการของสิ่งแวดล้อมศึกษา เกิดขึ้นมาช้านานในโลกนี้ โดยเกิดขึ้นครั้งแรกในต่างประเทศ ซึ่งเกิดจากการประชุมในระดับเวทีโลก ในที่ประชุมสหประชาชาติ ที่กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2515 มีการถกถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยมีองค์กรที่รับผิดชอบหลักคือ UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) การประชุมบรรลู่ข้อตกลงและได้มีการจัดตั้ง UNEP (United Nations Environment Programme) ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งองค์กรสิ่งแวดล้อมศึกษาขึ้นโดยเฉพาะ คือ IEEP (Institute for European Environmental Policy) ต่อมาได้มีการประชุมด้านสิ่งแวดล้อมในเวทีระดับโลกอีกหลายครั้ง ในหลายประเด็น ทำให้นานาประเทศเริ่มต้นตัวและให้ความสำคัญเกี่ยวกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และให้ความสำคัญในการจัดหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา การใช้สื่อสารมวลชนในการถ่ายทอดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้แก่ องค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอด กลุ่มเป้าหมาย และการบรรลุวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งการบรรลุวัตถุประสงค์ คือการทำให้คนเกิด ทักษะคิด เจตคติ ค่านิยม ความตระหนัก ต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม มีทักษะและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

หัวใจของสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นกระบวนการถ่ายทอดให้คนเกิด ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มีทัศนคติ เจตคติ ค่านิยม ความตระหนัก ต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม กระบวนการทำให้คนเกิดทักษะและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม มีการประเมินผลในการแก้ไขปัญหา เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี และคุณภาพที่ดีของสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ การรับรู้ ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 และการรับรู้ด้วยจิตใจ การรับรู้ของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้กระบวนการถ่ายทอด บรรลุวัตถุประสงค์ ดังนั้นนักสิ่งแวดล้อมศึกษาต้องสร้างเครื่องมือในการถ่ายทอดที่เข้าถึงประสาทสัมผัสของกลุ่มเป้าหมายให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ และจะต้องมีกระบวนการวัดผลและประเมินผล เช่น การใช้แบบทดสอบวัดความรู้ ที่เป็นอัตนัย หรือ ปณัย

กระบวนการถ่ายทอดและสื่อสารสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ กระบวนการแสวงหาความรู้ สร้างองค์ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้ เข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดให้กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดการบรรลุวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยกระบวนการถ่ายทอด มี 2 ระบบ ได้แก่

1. การถ่ายทอดในระบบ คือ การจัดให้มีหลักสูตร สถานที่ และกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น จัดเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา หรือ หลักสูตรการฝึกอบรม

2. การถ่ายทอดนอกระบบ คือ กระบวนการถ่ายทอดที่ไม่ได้กำหนดเป็นหลักสูตร อาจมีการจัดขึ้นเป็นครั้งคราว เช่น การประชุมสัมมนา การเสวนา เสียงตามสาย การศึกษาดูงาน วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วารสาร หรือ เว็บไซต์ เป็นต้น

ทัศนคติและเจตคติ ต่อสิ่งแวดล้อมศึกษา ทัศนคติ คือ การใช้กระบวนการทางความคิดขับเคลื่อนองค์ความรู้ การแสดงความคิดเห็นต่อองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอด เจตคติ คือ อารมณ์ ความรู้สึก ที่ทำให้เกิดการแสดงออกต่อสิ่งเร้า

ค่านิยมต่อสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ การมองเห็นคุณค่าของสิ่งเร้า หรือองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอด แล้วเกิดการแสดงออกทางพฤติกรรม

ความตระหนัก คือ ความตื่นตัว ความสนใจ ความห่วงใยหรือห่วงแหน ต่อสิ่งแวดล้อม

ทักษะในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม คือ ความสามารถ ความชำนาญหรือความเชี่ยวชาญ ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ทักษะที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคลอาจจะไม่ถาวร เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงของโลก เกิดขึ้นตลอดเวลา ทักษะ มี 2 ลักษณะ คือ ทักษะในเชิงวิชาการ คือ การเรียนรู้ การสร้างองค์ความรู้ การสร้างเครื่องมือ เป็นต้น และทักษะเชิงปฏิบัติการ คือ การนำความรู้หรือทักษะเชิงวิชาการไปใช้ในการแก้ไขสถานการณ์

การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม คือ การสร้างความร่วมมือและเครือข่าย เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ความร่วมมือสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งแบบเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การมีส่วนร่วมควรเริ่มตั้งแต่ มีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ จนกระทั่งถึง ร่วมปรับปรุงแก้ไข

การวัดผลและประเมินผลสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ กระบวนการสร้างเครื่องมือ การวัดและประเมินผล การบรรลุวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งในการวัดและประเมินผล มีการใช้เครื่องมือหลากหลายรูปแบบ เช่น การวัดความรู้ โดยใช้แบบทดสอบ การวัดทัศนคติ เจตคติ ความตระหนักและค่านิยม โดยใช้การสังเกต แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ ซึ่งแบบสอบถาม ส่วนใหญ่ใช้ Rating scale ที่มีค่าระดับแตกต่างกันขึ้นอยู่กับ กลุ่มเป้าหมาย เช่น ถ้ากลุ่มเป้าหมายเป็นชาวบ้าน ค่าระดับในแบบสอบถามควรมี 3 ค่า คือ มาก ปานกลาง น้อย ถ้ากลุ่มเป้าหมายเป็นนักศึกษา หรือคนที่มีความรู้ ค่าระดับการวัดในแบบสอบถาม ควรมี 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด

การวัดและประเมินผล ทักษะและการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เครื่องมือที่ใช้ในการวัด ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การบันทึกภาพ ในขั้นตอนการสังเกต ควรใช้การสังเกตแบบทิม ที่มีผู้ช่วยสังเกตหลายคน

ปรัชญาสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ การเรียนรู้หลักแห่งความรู้ ที่ใช้กิจกรรมทางปัญญาและการสร้างระบบความคิด เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งมีกรอบหลัก 5 ด้าน ได้แก่ ความจริงของสรรพสิ่ง การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ตรรกศาสตร์สิ่งแวดล้อม จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม และสุนทรียศาสตร์สิ่งแวดล้อม

การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ความรู้ของมนุษย์ เกิดจากการรับรู้ ผ่านประสาทสัมผัส ทั้ง 6 คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ การเรียนรู้บ่อยๆทำให้เกิดประสบการณ์ และประสบการณ์นำไปสู่ การเกิดองค์ความรู้ การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมของคน เพื่อให้คนปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม กับวิถีชีวิตได้อย่างยั่งยืน

จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม คือ หลักการที่มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเป็นไปอย่างปกติและสมดุล ซึ่งคำว่าปกติและสมดุลนั้น อาจมีบริบทที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิต ครอบครอง วัฒนธรรมของสังคม ที่แตกต่างกัน กรอบทฤษฎีจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมประกอบด้วย

1. ทฤษฎีทางด้านตะวันตก ยึดมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง ยึดสรรพสิ่งเป็นจุดศูนย์กลาง และนิเวศเชิงลึก โดยมองคุณค่าของทุกสรรพสิ่งบนโลก มีคุณค่าเท่าเทียมกัน

2. ทฤษฎีทางตะวันออก ใช้หลักการทางศาสนา นิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม การวางนโยบายทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม

ตรรกศาสตร์สิ่งแวดล้อม คือศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักของเหตุและผล ซึ่งสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องจริงของธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยเหตุและผล โดยเฉพาะความเป็นจริงของโลกและสรรพสิ่ง ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในโลก ระบบนิเวศและสังคมชีวิต ล้วนมีสาเหตุ และผลที่เกิดขึ้น ดังนั้นหลักของตรรกศาสตร์สิ่งแวดล้อมจึงใช้ในการมองถึงที่มาของปัญหาสิ่งแวดล้อม สาเหตุของปัญหา ปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่ออย่างไร และเราจะมีวิธีการแก้ปัญหานั้นอย่างไร การใช้หลักตรรกศาสตร์สิ่งแวดล้อม มีความสำคัญต่อการเขียนที่มาและความสำคัญของงานวิจัย การเลือกงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการอภิปรายผลการวิจัย ที่ต้องบอกเหตุและผลเชื่อมโยงกัน

สุนทรียศาสตร์สิ่งแวดล้อม คือ การมองโลกในแง่ดีของนักสิ่งแวดล้อม มองถึงความดี ความงาม ที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อม การใช้ความรู้สึกและประสาทสัมผัส สร้างอารมณ์ ความคิดและทัศนคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่ทำให้เกิดสุนทรียศาสตร์สิ่งแวดล้อมได้แก่

- วัตถุประสงค์ของมนุษย์ วัตถุประสงค์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมักจะก่อให้เกิดสุนทรียศาสตร์ ในด้านความเป็นจริงของธรรมชาติ ความงามตามธรรมชาติ ส่วนวัตถุประสงค์ที่มนุษย์สร้างขึ้น มักจะก่อให้เกิดสุนทรียศาสตร์ ในด้านความงามทางสังคม ศิลปะและวัฒนธรรม

- การสัมผัส ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 และจิตสัมผัส การที่จะทำให้คนเกิดสุนทรียต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการบรรลุวัตถุประสงค์ นั้น เราต้องคำนึงถึงความเป็นจริงของสภาพแวดล้อม กระบวนการที่จะทำให้เกิดการสัมผัสได้ง่าย รวดเร็วและลึกซึ้ง ต้องพิจารณาว่ากลุ่มเป้าหมายควรจะได้รับสัมผัสแบบใด ที่จะทำให้เกิดความลึกซึ้งถึงจิตใจได้

- ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ช่วงฤดูกาล เป็นสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะมีผลต่อการสัมผัสและความรู้สึกที่ต่างกัน

- ภูมิหลังของมนุษย์ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดสุนทรียศาสตร์ที่ต่างกันในแต่ละบุคคล เช่น การมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวัตถุประสงค์สิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน อาจทำให้เกิดสุนทรียที่ต่างกันได้นอกจากนี้ อาจมีปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ การนำเข้าสู่การสัมผัส ความสะดวกสบาย สุขภาพของบุคคล ที่แตกต่างกัน ก็เป็นปัจจัยที่อาจทำให้เกิดสุนทรียที่ต่างกันได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้นในกระบวนการการพัฒนาอย่างยั่งยืน หนทางหนึ่งที่จะเกิดผลสำเร็จได้ดี คือ จะต้องมีการจัดการศึกษา ให้กับคน ผ่านกระบวนการของสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่มุ่งเน้นการสร้างความรู้ ความตระหนัก ทักษะ การมีส่วนร่วม ของคนในสังคม ให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตที่สมดุล และยั่งยืน

สิ่งแวดล้อมของโลกทั้งทางกายภาพและทางชีวภาพ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในทิศทางที่เลวร้ายมากขึ้น โดยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและโดยกิจกรรมของมนุษย์ที่มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นและแพร่กระจายไปทั่วทุกมุมโลกตามกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งสร้างความอึดอัดและกดดันให้กับสังคมมนุษย์ และชุมชนของสิ่งมีชีวิตนานาชนิดอย่างใหญ่หลวง การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนบนพื้นฐานของการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการใช้ยุทธวิธีทางเทคโนโลยียุคใหม่อย่างไร้ขีดจำกัด ควบคู่กับการแย่งชิงทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างฟุ่มเฟือยและไม่เป็นธรรม จนเกิดความขัดแย้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ผสมผสานกับแรงปะทะระหว่างวัฒนธรรม วิถีชีวิตและจิตวิญญาณที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดความขัดแย้งและการก่อการร้ายทางด้านสังคม และการก่อการร้ายทางด้านชีวภาพ โดยการทำลายถิ่นที่อยู่อาศัยของสรรพชีวิตในป่า ดิน ในน้ำ และการรุกรานของสิ่งมีชีวิตชนิดพันธุ์ต่างถิ่น (Alien species) ตลอดจนการรुक้าทางวัฒนธรรมที่เคลื่อนที่ผ่านมาทางการค้าธุรกิจ การศึกษา และสื่อโฆษณาต่างๆ เหตุปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางชีวภาพและการพัฒนาที่ยั่งยืน (วิสุทธิ์ ไบไม้, 2458 ; 186-187)

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องอาศัยพื้นฐานจากความมั่นคงทางชีวภาพ ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ สิ่ง que ทุกคนต้องตระหนักคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ที่คุ้มค่าและสมดุล ต้องช่วยกันปกป้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ ถาวรไว้ซึ่ง วัฒนธรรมวิถีชีวิตและภูมิปัญญาไม่ให้สูญหายไป การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม มีกระบวนการในการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช สัตว์ท้องถิ่น ให้คงอยู่เพื่อเป็นตัวช่วยในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และทำให้เกิดความหลากหลายทางพันธุกรรมของ พืชสัตว์ ที่มนุษย์ใช้เป็นอาหาร

เกษตรกรรมแบบยั่งยืน (กนกพร รัตนสุธีระกุล และคณะ, 2551) ในการทำการเกษตรกรรมแบบใหม่ที่เน้นการผลิตเพื่อขาย ทำให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตไปจากเดิม มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และสารเคมีต่าง ๆ เพื่อเป็นการเพิ่มผลผลิต แนวคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย โดยในส่วนของเกษตรกรนั้น จะประสบปัญหาสุขภาพ เสื่อมโทรม และต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น เนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้ขาดพืชที่เป็นอาหารสำหรับครอบครัว ในส่วนของประชาชนผู้บริโภคทั่วไป ก็ได้รับผลกระทบจากการบริโภคอาหารปนเปื้อนสารเคมี และยังผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งดิน น้ำ และอากาศ ทางออกหนึ่งในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ การทำการเกษตรใน “ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” หรือ “ระบบเกษตรกรรมทางเลือก” ที่หมายถึงการทำเกษตรกรรมที่ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศวิทยาเพื่อการเกษตร โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ การเกื้อหนุนให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม รวมทั้งเพิ่มคุณธรรมและคุณค่าของมนุษย์ในพื้นที่ภาคเหนือ แนวคิดเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ได้รับการจุดประกายมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เมื่อแนวคิดดังกล่าวเริ่มขยายวงออกไปในปี พ.ศ. 2535 จึงได้มีการริเริ่มการทำตลาดทางเลือก ขึ้นมารองรับ (“ระบบเกษตรกรรมทางเลือก” หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ดีของกลุ่มองค์กรเกษตรกร และองค์การผู้บริโภคในการจัดการผลผลิตเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีเป้าหมายเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การมีสุขภาพสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมที่ดีและเป็นธรรม) แนวคิดเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมทางเลือก ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาจากองค์กรเอกชนอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดกระแสความสนใจในผลผลิตจากระบบเกษตรกรรมทางเลือกแพร่หลายมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม กลับพบว่า แนวคิดนี้ยังไม่สามารถขยายออกไปสู่สังคมส่วนใหญ่ได้มากนัก

6. แนวคิดการจัดการตลาดเกษตรกรอินทรีย์

ตลาดสีเขียว หรือตลาดเกษตรกรอินทรีย์ เป็นการจัดการตลาดของกลุ่มคน หรือของชุมชนที่เหมาะสมสำหรับบริบทของชุมชน แนวทางการจัดการตลาดสีเขียวที่เหมาะสมนั้น ควรสอดคล้องกับรูปแบบและศักยภาพของชุมชนนั้นๆ โดยรูปแบบไม่ตายตัวเสมอไป อาจจะเป็นตลาดนัด ร้านค้าชุมชน ร้านค้าริมทาง หรือเฉพาะการขายตรง ทั้งนี้ในการวางแผนการบริหารจัดการ ต้องให้การผลิตในพื้นที่และการตลาดมีความสัมพันธ์กัน มีผลผลิตเข้าสู่ตลาดหลากหลายทุกชนิด มีปริมาณมากพอและสม่ำเสมอ ส่วนการทำงานกับผู้บริโภคและการรณรงค์นั้น ควรมีการเจาะกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มพิเศษเช่น เด็ก ผู้สูงอายุ ผู้ป่วย อันหมายถึงการขายตลาด สู่ โรงเรียน โรงพยาบาล รวมทั้งชมรมผู้สูงอายุต่าง โดยมีการบริหารจัดการที่สม่ำเสมอนอกจากนั้นรูปแบบ การบริหารจัดการที่เหมาะสม ควรมีคณะกรรมการอำนวยการ มาจากหน่วยงานหรือองค์กรระดับเครือข่าย มีคณะกรรมการดำเนินงานหรือคณะทำงาน ทำหน้าที่ปฏิบัติการและติดตามผล มีเจ้าหน้าที่ประจำทำหน้าที่ผู้จัดการและการเงินบัญชี ระยะเวลาต่อไป ต้องทำให้เกิดเครือข่ายให้เกิดระบบขนส่ง การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ตลอดจนมาตรฐานผลผลิตและการจัดกระบวนการให้การศึกษาแก่สังคม จึงจะทำให้ตลาดสีเขียวมีความสมบูรณ์ตามทิศทางที่คาดหวังได้ (สุภาพ ภูทับทิม, 2545 ; อ้างอิงจาก เชษฐา จงกนกพล, 2557)

หลักการตลาดทางเลือกของสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน อาจสรุปเป็นหลักการที่สำคัญได้ดังนี้ (กนกพร รัตนสุธีระกุล และคณะ, 2551 ; อ้างอิงจาก วินัย บุญอยู่, 2554)

1. ต้องให้การผลิตนำการตลาด ไม่ใช่ให้ตลาดนำการผลิต เหตุผล การตลาดโดยทั่วไปพ่อค้าและผู้บริโภคจะเป็นผู้กำหนดทั้งชนิดและราคาผลผลิต หากผู้บริโภคต้องการอะไร พ่อค้าจะพยายามจัดหามาตอบสนองความต้องการให้ได้ การทำการเกษตรนอกฤดูกาลจึงเกิดขึ้น ทำให้มีการใช้สารเคมีทางการเกษตรมากขึ้น ปัญหาทางด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้นตามมา นั้นหมายถึงการเอาตลาดกำหนดผลผลิต แต่หลักการตลาดทางเลือกจะต้องเน้นการจำหน่ายสินค้าตามการผลิตที่ได้จากธรรมชาติ มีเหลือจากการบริโภคน้อยก็ขายน้อย มีเหลือมากก็ขายมาก ขายเท่าที่มีเท่าที่ได้ไม่ผลิตฝืนธรรมชาติ ส่วนรูปแบบการตลาดจะเป็นแบบไหนก็ขึ้นอยู่กับผลผลิต มีผลผลิตน้อยรัศมีการขายใกล้ มีผลผลิตมากรัศมีการขายไกลขึ้นรูปแบบจะเปลี่ยนไปตามปริมาณและชนิดของผลผลิต

2. ให้ความสำคัญในการจำหน่ายผลผลิตหรือสินค้า แก่ผู้บริโภคในชุมชนเดียวกัน ก่อนเป็นอันดับแรก หากยังคงมีสินค้าเหลืออยู่ จึงค่อยขายไปขายในชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง หรือห่างไกลทีละน้อย เหตุผล (1) เพื่อให้คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่มีคุณค่าก่อนเป็นอันดับแรก เป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารแก่คนในชุมชน (2) เพื่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และการหนุนช่วยระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงกัน (การสร้างเครือข่ายที่ดี และยั่งยืนจะต้องเริ่มจากชุมชนที่อยู่ใกล้กันก่อนเป็นอันดับแรก)

3. จำหน่ายสินค้าที่ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติไม่ใช่ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช่สารเคมีในกระบวนการแปรรูปและการตลาด รวมทั้งไม่เอาเปรียบแรงงานเด็ก สตรีคนด้อยโอกาส

4. ใช้หีบห่อที่เน้นความสะดวก ประหยัด ใช้วัสดุท้องถิ่น และอนุรักษ์ธรรมชาติ เหตุผลสินค้าที่มีจำหน่ายในปัจจุบันไม่ได้ให้คุณค่าภายในของตัวสินค้า แต่ให้คุณค่าที่ภายนอก โดยเฉพาะหีบห่อ (บางครั้งซื้อสินค้าเพราะเห็นว่ามีหีบห่อที่สวยงาม แต่ไม่ได้ต้องการที่ตัวสินค้า) รูปทรง ขนาดที่เท่ากัน สีสีนสวยงาม แต่กลับปนเปื้อนสารเคมี และใช้วัสดุที่ทำลายสิ่งแวดล้อมในขณะที่ตลาดทางเลือกจะให้ความสำคัญที่คุณค่าภายใน คุณค่าทางโภชนาการ เน้นการใช้วัสดุจากท้องถิ่น โดยไม่คำนึงถึงขนาด รูปทรงที่เท่ากันของสินค้า

5. ซื้อและจำหน่ายสินค้าในราคายุติธรรม เพราะราคาสินค้าที่จำหน่ายในตลาดทั่วไปเป็นราคาเทียม เป็นราคาไม่จริง เป็นราคาที่แม่ค้าพ่อค้าไปเอาเปรียบหรือกดราคาจากเกษตรกรยิ่งพ่อค้าซื้อได้ราคายิ่งถูกเท่าไร ยิ่งได้กำไรมากเท่านั้น ยิ่งขายสินค้าได้เร็วกว่า คู่แข่งขัน และผู้บริโภคก็ยิ่งได้ซื้อสินค้าราคาต่ำด้วย แต่ตรงกันข้ามเกษตรกรกลับยิ่งขาดทุน ยิ่งจนลง และมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากราคาสินค้าในตลาดไม่แน่นอน ขึ้นลงรวดเร็ว และราคาแพงเพราะเสียค่าใช้จ่ายไปสำหรับการตลาด (ค่าหีบห่อ ค่าเช่าสถานที่ ค่าขนส่ง ค่าประชาสัมพันธ์) เป็นส่วนมาก ทำให้ราคาแพงโดยใช่เหตุ ทำให้คนจน คนด้อยโอกาสเข้าถึงสินค้าหรืออาหารค่อนข้างยาก ทำให้ขาดอาหารบริโภค และ เกิดโรคขาดสารอาหาร ดังนั้น ตลาดทางเลือกจึงเป็นระบบตลาดที่ส่งเสริมให้เกิดการกระจายอาหารที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้

6. ส่งเสริมการซื้อสินค้าจากกลุ่มเกษตรกรรายย่อยโดยตรง เพราะ การส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มเป็นเป้าหมายที่สำคัญ เพราะการรวมกลุ่มจะช่วยให้เกษตรกรได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลักดัน ต่อรอง เพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกรที่มีอยู่ในหลาย ๆ เรื่อง นอกจากนี้การรวมกลุ่มจะเป็นการพัฒนาและควบคุมคุณภาพของสินค้าด้วย ขณะเดียวกันการซื้อสินค้าจาก “กลุ่มเกษตรกรรายย่อยโดยตรง” เป็นการลดขั้นตอนการตลาด และเป็นการให้โอกาสแก่เกษตรกรรายย่อยซึ่งเป็นเกษตรกร ส่วนใหญ่ของโลกที่ได้รับผลกระทบจากระบบการค้าเสรี

7. ผู้บริโภคคือเพื่อน เหตุผล เกษตรผู้ผลิตต้องตระหนักอยู่เสมอว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคเป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนกันและกัน เท่าเทียมกัน ผู้บริโภคไม่ใช่เจ้านาย หรือ เทวดามาจากไหน แต่เป็นผู้ที่มีเป้าหมายเหมือนกับเกษตรกรคือต้องการอาหารที่ปลอดภัยและมีคุณภาพ สิ่งแวดล้อมที่ดี อยากรู้ได้เพื่อนที่มีความจริงใจ อยากรู้เห็นสังคมที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่นเดียวกัน

8. เน้นรูปแบบการตลาดแบบขายตรง เหตุผล เพื่อให้เกษตรกรได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ความต้องการของผู้บริโภคเพื่อจะได้กลับไปพัฒนาความหลากหลายในไร่นา ขณะเดียวกัน ผู้บริโภคก็ได้เรียนรู้ปัญหาของเกษตรกร ได้เรียนรู้ในกระบวนการผลิต ความยากง่าย ในการทำการเกษตร และ เกิดความเข้าใจที่ดีแก่เกษตรกรมากขึ้น ทำให้เกษตรกรและผู้บริโภคมีเพื่อนใหม่ เป็นการเชื่อมโยงและหนุนช่วยเหลือกันระหว่างคนในเมืองและคนในชนบท

สรุป คือ การทำตลาดเกษตรอินทรีย์ หรือ ตลาดสีเขียว เป็นกระบวนการรวมกลุ่ม ของคนหรือชุมชน หรือสมาชิกเครือข่าย เพื่อจัดทำตลาดจำหน่ายสินค้า ที่เป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์ปลอดภัย ที่มีรูปแบบการบริหารจัดการตลาดที่ชัดเจน มีคณะกรรมการ กำกับดูแล โดยสินค้าที่นำมาจำหน่ายคือสินค้าที่เกิดจากการผลิตของสมาชิกที่ปกติใช้บริโภคในครัวเรือน ในการจัดทำตลาดเน้นตามบริบทของชุมชนและฐานทรัพยากรทางชีวภาพที่มีอยู่ในชุมชน

ตลาดเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย (<http://www.greennet.or.th/article/1009>)

ในประเทศไทย ตลาดเกษตรอินทรีย์น่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2533/34 โดยกระแสความตื่นตัวด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของผู้บริโภค โดยเฉพาะการบริโภค "อาหารเพื่อสุขภาพ" ที่ผู้บริโภคตื่นตัวเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของการรักษาสุขภาพและการบริโภค อาหารที่ปลอดภัยและมีประโยชน์ จนทำให้ "ธุรกิจอาหารสุขภาพ" เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้ตลาดผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ได้เริ่มเปิดตัวขึ้น โดยร้านค้าแรกๆ ที่เปิดดำเนินการ คือ ร้านกรีนการ์ด ในช่วงหลังจากนั้น คือระหว่างปี พ.ศ. 2535-40 ถือได้ว่าเป็นยุคทองของ ร้านสุขภาพ ประมาณว่า มีร้านค้าขนาดเล็กที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารสุขภาพทั่วประเทศไม่น้อยกว่า 100 ร้าน แต่อย่างไรก็ตาม หน่วยงานราชการในขณะนั้นมีนโยบายในการส่งเสริม "อาหารปลอดภัย" (เช่น ผักอนามัย ผักปลอดภัยจากสารพิษ) ซึ่งทำให้ผู้บริโภคเกิดความสับสนระหว่างความแตกต่างของผลผลิตอาหารปลอดภัย กับเกษตรอินทรีย์ ส่งผลให้ตลาดเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยมีการเติบโตได้ค่อนข้างช้า ผนวกกับการ

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2541 ส่งผลให้ตลาดเกษตรอินทรีย์ประสบกับภาวะซบเซาไประยะหนึ่ง ตลาดเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยเริ่มฟื้นตัวตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2546 เมื่อมีการจัดประชุมนานาชาติเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย โดยสมาพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM) และองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization - FAO) โดยมูลนิธิสืบนาคะเสถียรและกรีนเนทเป็นเจ้าภาพหลัก การมีกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ระหว่างประเทศในครั้งนั้นกระตุ้นให้เกิดความสนใจ ทั้งในการผลิต การบริโภค และการผลักดันนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นทางการมากขึ้น ส่งผลให้มีการฟื้นตัวของตลาดเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยสำคัญอื่นๆ ที่ทำให้เกิดการขยายตัวของตลาดเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น จากการประเมินของกรีนเนท ปริมาณผลผลิตเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยน่าจะมีประมาณ 71,847 ตันต่อปี และมีมูลค่า (ณ ฟาร์มเกษตรกร) ราว 1,914 ล้านบาทต่อปี

ราคาสินค้าเกษตรอินทรีย์

สินค้าเกษตรอินทรีย์มีราคาเฉลี่ยสูงกว่าสินค้าทั่วไปค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในกลุ่มของผักและผลไม้ จากการสำรวจสินค้าผักสดประเภทต่างๆ ในซูเปอร์มาร์เก็ตภายในกรุงเทพฯ โดยกรีนเนท ราคาผักเกษตรอินทรีย์ยังคงมีราคาพรีเมียม ที่แตกต่างจากราคาผักอนามัยและผักทั่วไปอยู่กว่า 100%

	ผักทั่วไป	ผักอนามัย	ผักอินทรีย์	ผักอินทรีย์สูงกว่าผักอนามัย	ผักอินทรีย์สูงกว่าผักทั่วไป
ธ.ค. 44	40.18	54.79	88.375	61%	120%
ก.ค. 45	41.28	60.28	66.99	11%	62%
มี.ค. 46	38.98	35.29	65.94	87%	69%
ธ.ค. 46	57.49	56.75	64.28	13%	12%
มี.ค. 47	29.45	46.29	76.77	66%	161%
ส.ค. 47	34.85	83.3	135.29	62%	288%
ก.พ. 48	29.85	48.24	52.37	9%	75%
ส.ค. 48	49.29	64.22	45.84	-29%	-7%
เม.ย. 49	46.03	75.38	108.03	43%	135%
ก.ค. 50	43.88	103.06	134.17	30%	206%
ธ.ค. 50	42.13	105.26	122.80	17%	191%

รูปแบบและช่องทางตลาดเกษตรอินทรีย์ไทย

รูปแบบของการตลาดเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยสามารถจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบดังนี้
การตลาดระบบสมาชิก

เป็น รูปแบบการตลาดที่เก่าแก่ที่สุดของขบวนการเกษตรอินทรีย์ ที่เชื่อมต่อโดยตรงระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภค เช่น ระบบ TEIKEI ในประเทศญี่ปุ่น หรือระบบ Community Support Agriculture (CSA) และระบบ BOX ในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ระบบตลาดนี้มีหลักการพื้นฐานว่า ผู้บริโภคตกลงกับเกษตรกรผู้ผลิต ในการซื้อผลผลิตเกษตรอินทรีย์ที่ผลิตได้ตามฤดูกาล โดยผู้บริโภคจะชำระเงินล่วงหน้าให้กับเกษตรกร หลังจากเก็บเกี่ยว ผลผลิตจะถูกจัดส่งไป ณ จุดกระจายย่อยตามที่ตกลง แล้วสมาชิกผู้บริโภคที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงจะเป็นผู้มารับผลผลิตด้วยตนเอง การตลาดระบบนี้ เกษตรกรจะมีหลักประกันทาง เศรษฐกิจ และมีโอกาสในการสื่อสารโดยตรงกับผู้บริโภค ส่วนผู้บริโภคเองก็สามารถไป เยี่ยมเยือนฟาร์ม

เกษตรกร เพื่อดูการผลิต หรือช่วยเกษตรกรทำงานในฟาร์มก็ได้การ ตลาดในระบบนี้มีผลดี ในแง่ของความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภค แต่ข้อจำกัดก็คือ เกษตรกรต้องมีฟาร์มที่อยู่ไม่ห่างจากเมืองใหญ่มากนัก และจำเป็นต้องมีรถยนต์สำหรับใช้ในการขนส่งเอง นอกจากนี้การตลาดระบบสมาชิกใช้ได้กับฟาร์มที่ปลูกผักเกษตรอินทรีย์เป็นหลัก (แต่ก็อาจมีผลผลิตอื่นๆ ร่วมด้วย เช่น ข้าว ไม้ผล ไข่ไก่) ในขณะที่เกษตรกรอินทรีย์ที่ผลิตข้าว ธัญพืช หรืออาหารแปรรูป จะไม่สามารถใช้การตลาดในระบบนี้ได้ในประเทศไทย มีกลุ่มผู้ผลิตไม่กี่กลุ่มที่จัดการตลาดในระบบนี้ เช่น ชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ สุพรรณบุรี กลุ่มเยาวชนเกษตรอินทรีย์แม่ทา เชียงใหม่

ตลาดนัด

ตลาดนัดส่วนใหญ่จะอยู่ใน ท้องถิ่นหรือหัวเมืองใหญ่ในต่างจังหวัด โดยส่วนมากมักจัดในสถานที่ที่มีผู้บริโภคอยู่หนาแน่น เช่น โรงพยาบาล ในเขตสถานที่ราชการ หรืออาจเป็นที่ว่าง ที่ผู้บริโภคสะดวกในการมาหาซื้อผลผลิต ตลาดนัดนี้มักจะเปิดเฉพาะวันที่แน่นอน แต่ไม่เปิดทุกวัน เช่น ทุกวันศุกร์ หรือวันเสาร์ โดยมากจะเปิดขายเพียงครึ่งวัน หรืออาจนานทั้งวันเลยก็ได้ โดยผู้ผลิตต้องมีมาจากหลากหลายกลุ่ม เพื่อจะได้มีผลผลิตที่หลากหลายมาจำหน่ายตลาดนัดเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยที่น่าสนใจ คือ ที่ กาดนัดเกษตรอินทรีย์ ที่ตลาดเจเจ เชียงใหม่, ตลาดเขียว สุรินทร์, ตลาดเขียว ยโสธร เป็นต้น

การตลาดช่องทางเฉพาะ

เป็นการตลาดที่ดำเนินการโดยผู้ประกอบการที่มีนโยบายในด้านเกษตรอินทรีย์ อาหารสุขภาพและผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจน สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ เช่น ร้านขายผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม หรือซูเปอร์มาร์เก็ตเกษตรอินทรีย์ การตลาดในลักษณะนี้สามารถเข้าถึงผู้บริโภคได้มากกว่าการตลาดระบบสมาชิก และมีผลผลิตที่หลากหลายจากเกษตรกรที่มีความเชี่ยวชาญในการผลิตเฉพาะทาง รวมทั้งอาจมีการแปรรูป ผลิตภัณฑ์แบบง่ายๆ มากกว่าด้วยตัวอย่างของการตลาดเฉพาะทางในประเทศไทย คือ ร้านนาวิไล, ร้านเลมอนฟาร์ม, ร้านไทสบาย เป็นต้น

การตลาดทั่วไป

ใน หลายประเทศที่ตลาดเกษตรอินทรีย์ได้พัฒนาไประดับหนึ่ง จะพบว่าช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์จะขยายไปสู่ระบบตลาดทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโมเดิร์นเทรด ที่เป็นซูเปอร์มาร์เก็ตและห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะ เมื่อความต้องการผลิตภัณฑ์เริ่มขยายตัวชัดเจน ผู้ประกอบการค้าปลีกในตลาดทั่วไปย่อมเห็นโอกาสในทางการค้า และปรับตัวเพื่อชิงส่วนแบ่งการตลาด และสร้างภาพพจน์ให้กับหน่วยงานของตน การเข้ามาของตลาดประเภทนี้จะทำให้เกิดการแข่งขันกันในตลาดมากขึ้น โดยเฉพาะการริเริ่มหาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ทั้งจากภายในประเทศหรือต่างประเทศ รวมไปถึงการแข่งขันทางราคาด้วยในประเทศไทย Tops Supermarket, Emporium, Villa Market, และ Siam Paragon เป็นต้น

7. แนวคิดความตระหนัก

ความตระหนัก (Awareness) หมายถึง ความรู้สึกความสำนึกหรือการเห็นความสำคัญของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งความตระหนักเป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับความรู้สึกสำนึกว่ามีสิ่งนั้นอยู่สามารถจำแนกและรับรู้ได้เป็นพฤติกรรมที่ละเอียดอ่อนเกี่ยวกับความรู้สึกและอารมณ์ (ทิพย์รัตน์สุภา. 2549 : 10)

ชูศักดิ์ วิทยาก็ค (2537 : 4) กล่าวว่าความตระหนัก หมายถึง การกระทำที่แสดงว่า มีการรับรู้หรือมีความสำนึกหรือในอีกความหมายหนึ่งความตระหนักเป็นภาวะการณที่บุคคลเข้าใจหรือสำเนียงถึงบางสิ่งบางอย่างของเหตุการณ์หรือวัตถุสิ่งของได้เป็นการที่บุคคลได้รับรู้และรับทราบว่าจะเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้นในที่ตนอาศัยในสังคมรอบตัวเองและมีความคิดที่จะกระทำบางสิ่งบางอย่างต่อปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดของสังคมและสิ่งแวดล้อม

ประภา เพ็ญสุวรรณ (2526 : 14) กล่าวว่า “ความตระหนัก” หมายถึงการที่บุคคลถูกคิดได้หรือการเกิดขึ้นในภาวะของจิตใจแต่ไม่ได้หมายความว่าบุคคลนั้นสามารถจำได้ถึงลักษณะบางอย่างของสิ่งนั้น

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2525 : 133) ได้กล่าวว่าความตระหนัก หมายถึง ความสามารถนึกคิด ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจ

ประยูร วงศ์จันทร์ (2555 : 319) ให้ความหมาย ความตระหนัก คือ ความตื่นตัว ความสนใจ ความห่วงใยหรือห่วงแหน ต่อสิ่งแวดล้อมดังนั้นสรุปได้ว่าความตระหนักหมายถึงความรู้สึก สำนึกซึ่งเป็นสภาวะทางจิตที่เกี่ยวกับความรู้สึกความคิดและความปรารถนาต่างๆเกิดจากความสำนึกและการรับรู้เมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้นจึงเกิดความตระหนักขึ้นสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ความตระหนักหมายถึงอาการรับรู้ถึงปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การเห็นถึงความสำคัญของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รัชดา สิริภาณุพงศ์ . (2546) ได้ศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคและอุปสงค์ในการบริโภคผักของครัวเรือนในกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสถานการณ์เกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย รวมถึงนโยบายของภาครัฐในด้านที่เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ เพื่อศึกษาความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมผู้บริโภคของผู้บริโภคผัก และ เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่ออุปสงค์ และการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของราคาและรายได้ของผู้บริโภคผักในกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือกลุ่มผู้บริโภคที่พักอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครและเป็นผู้ที่บริโภคผักปลอดภัยจากสารพิษและ/หรือผักอินทรีย์ จำนวน 400 คน โดยใช้แบบสอบถาม สํารวจตัวอย่างตามสถานที่ที่มีการจำหน่ายผัก โดยสุ่มตัวอย่างแบบจำเพาะเจาะจง การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้ค่าสถิติเบื้องต้นร้อยละ การแจกแจงความถี่ การหาค่าเฉลี่ย ค่าสถิติไคสแควร์ และ F-test ผลการวิจัยพบว่าผู้บริโภคมีความรู้เกี่ยวกับผักปลอดภัยจากสารพิษในระดับปานกลางและความรู้เกี่ยวกับผักอินทรีย์ในระดับค่อนข้างมาก ส่วนทัศนคติเกี่ยวกับผักปลอดภัยจากสารพิษอยู่ในเชิงนิยม แต่ยังไม่แน่ใจว่ามีทัศนคติเกี่ยวกับผักอินทรีย์ในเชิงนิยมหรือไม่ สำหรับพฤติกรรมผู้บริโภคพบว่าผู้บริโภคร้อยละ 65.7 บริโภคผักปลอดภัยจากสารพิษ และอีกร้อยละ 34.3 บริโภคผักอินทรีย์ สาเหตุสำคัญที่บริโภคคือห่วงใยสุขภาพ ความถี่ในการบริโภคคืออาทิตย์ละครั้ง และไม่นิยมซื้อผักของตราสินค้าใดเป็นประจำแหล่งจำหน่ายผักปลอดภัยจากสารพิษและผักอินทรีย์ที่นิยมซื้อคือซูเปอร์มาร์เก็ตและร้านจำหน่ายสินค้าเพื่อสุขภาพ ตามลำดับเนื่องจากสะดวกและคุณภาพเชื่อถือได้ ชนิดผักที่นิยมบริโภคคือผักคะน้า ผักกาดขาว และกะหล่ำปลี โดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือกซื้อผักโดยพิจารณาจากรับรองจากหน่วยงานราชการและพิจารณาจากลักษณะภายนอกของผักแหล่งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผักที่สำคัญคือโทรทัศน์และบุคคลใกล้ชิด ส่วนการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่ออุปสงค์ปรากฏว่า ปัจจัยอายุ ระดับการศึกษาสถานภาพสมรส อาชีพ รายได้ส่วนตัว รายได้ครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับผักปลอดภัยจากสารพิษและผักอินทรีย์ และทัศนคติเกี่ยวกับผักอินทรีย์ มีความสัมพันธ์กับการบริโภคผักปลอดภัยจากสารพิษและผักอินทรีย์ สำหรับปัจจัยด้านการตลาด ผู้บริโภคให้ความสำคัญในด้าน

ผลิตภัณฑ์ ราคา และการส่งเสริมการตลาดในระดับมาก และให้ความสำคัญในด้านการจัดจำหน่ายในระดับปานกลาง

บุญร่วม คำจันทร์ราช (2554 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา กิจกรรมในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบท โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษากิจกรรมในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบทและเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติทางเคมีของดินเมื่อใช้ (1) แปลงทดลองประเภทวัสดุบำรุงดินต่างกัน ได้แก่ แปลงควบคุมไม่ใส่อะไรเลย แปลงบุญร่วม 1 ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพควบคู่กับน้ำหมักชีวภาพ แปลงบุญร่วม 2 ใช้มูลไก่ควบคู่กับน้ำหมักชีวภาพ และแปลงคำสิงห์ปุ๋ยหมักชีวภาพควบคู่กับน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งผลิตขึ้นเองในฟาร์มของเกษตรกร (2) ในระยะเวลาต่างกัน ได้แก่ ดำเนิน การวัดผล 3 ครั้ง ในแต่ละช่วงห่างกัน 10 วัน คือ ก่อนปลูกพืช ระหว่างปลูก และหลังเก็บเกี่ยว (3) ปลูกพืชต่างชนิดกัน ได้แก่ ผักคะน้าและผักกวางตุ้ง โดยดำเนินการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง คือ ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ของนายคำสิงห์ มาลาหอม บ้านน้ำเที่ยง ตำบลหนองกุ้งสวรรค์ อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสำรวจและแบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์คุณภาพดิน โดยเก็บตัวอย่างดินแล้ววิเคราะห์ผลในห้องปฏิบัติการและนำค่าที่ได้มาทดสอบสมมติฐานใช้ t-test, F-test (Three-way MANOVA) ผลการวิจัยพบว่า การจัดการระบบฟาร์มเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรได้ลดปัจจัยการผลิตที่นำมาจากภายนอก เพื่อใช้ในการเกษตร โดยการไม่ใช้สารสังเคราะห์ทั้งหลาย แต่เกษตรกรจะใช้หลักการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรในฟาร์มให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเพิ่มผลผลิตที่มีอยู่ให้สมบูรณ์มากขึ้น โดยปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่ได้แก่ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยน้ำอินทรีย์ชีวภาพจากพืชและสัตว์ที่เกษตรกรผลิตขึ้นเองจากภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต จึงทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตรวมถึงได้เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบท ประจำจังหวัดมหาสารคาม ผักคะน้าและผักกวางตุ้งที่ปลูกในแปลงบุญร่วม 2 ที่วัดระหว่างการทดลองและหลังทดลองมีปริมาณค่าการนำไฟฟ้า อินทรีย์วัตถุไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียมและความหนาแน่นมากกว่าแปลงทดลองอื่นๆ เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิต ผลิตภัณฑ์และวิธีการป้องกันกำจัดศัตรูพืช/โรคพืช/วัชพืชและสารเร่งการเจริญเติบโต การป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืชและสัตว์ในโรงเก็บที่อนุญาตให้ผลิตภัณฑ์และวิธีการตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย รวมจำนวน 35 รายการ อนุญาตให้ใช้ได้แต่ต้องใช้ตามข้อกำหนดอย่างเคร่งครัดและใช้อย่างระมัดระวังรวมจำนวน 20 รายการ และไม่เลือกใช้รวมจำนวน 32 รายการเกษตรกรผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ในดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในชนบทโดยรวมและเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านแนวคิดและทัศนคติ และด้านเศรษฐกิจ และมีความรู้หลังฝึกอบรมสูงกว่าก่อนฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

นายวินัย บุญอยู่ (2554) ได้ศึกษา การพัฒนาการดำเนินงานตลาดจำหน่ายผักปลอดสารพิษระดับชุมชนโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านนิคม ตำบลกระเจา อำเภอบ้านดุงจังหวัดอุดรธานี โดยมีความคิดเห็นว่า พืชผักเป็นอาหารที่มีคุณค่าทางอาหารซึ่งอุดมด้วยวิตามินและแร่ธาตุต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายสูง แต่ผักที่มีจำหน่ายตามท้องตลาด เกษตรกรที่ปลูกมักจะปุ๋ยเคมี และใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดแมลงฉีดพ่นในปริมาณที่มาก จึงก่อให้เกิดอันตรายจากสารตกค้างทั้งต่อผู้บริโภค และเกษตรกรผู้ปลูก การผลิตผักอินทรีย์ซึ่งปลอดสารพิษยังมีเกษตรกรให้ความสนใจน้อยเนื่องจากประสบปัญหาด้านตลาดจำหน่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับชุมชน และจากการศึกษาวิจัยได้ข้อสรุปว่า จากกระบวนการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานตลาดจำหน่ายผักปลอดสารพิษหน้าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านนิคม ตำบลกระเจา อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ที่สำคัญ ประกอบด้วย การสร้างเครือข่าย/ชมรมผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ และ

กระตุ้นให้ชมรมผู้ปลูกผักปลอดสารพิษมีการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เนื่องจากสมาชิกชมรมฯ คือ ผู้ผลิตผักปลอดสารพิษป้อนเข้าสู่ตลาด ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กระตุ้นการดำเนินงานของชมรมฯ โดยการสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการของชมรมฯ เพื่อให้เป็นตัวแทนของสมาชิกชมรมฯ ในการขับเคลื่อนกิจกรรม เริ่มตั้งแต่การประชุมวิเคราะห์สถานการณ์ การวางแผนงานการร่วมปฏิบัติงานตามแผนงาน การศึกษาดูงาน การร่วมกันตั้งกฎ ระเบียบของชมรมฯ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิก เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การปลูกผักปลอดสารพิษ การให้ความช่วยเหลือกันทางด้านวิชาการอันจะก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์จริง การพัฒนาทางด้านการตลาดตามองค์ประกอบ 4P ได้แก่ สถานที่ ราคา สินค้าและการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้สามารถจำหน่ายสินค้าได้ ภายหลังการดำเนินงานพัฒนารูปแบบการดำเนินงานตลาดผักปลอดสารพิษหน้าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านนิคม ตำบลกระเจาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี คณะแผนกการเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกชมรมผู้ปลูกผักปลอดสารพิษและแม่ค้ามากกว่าก่อนการดำเนินงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และภายหลังการดำเนินงานพัฒนารูปแบบการดำเนินงานตลาดผักปลอดสารพิษหน้าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านนิคม ตำบลกระเจาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี คณะแผนกการพัฒนาทางการตลาดมากกว่าก่อนการดำเนินงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

เชษฐา จงกนกพล (2557) ได้ศึกษา รูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาล โรงพยาบาลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานบริบทของพื้นที่ และสภาพการดำเนินงาน โดยพบว่า สมาชิกที่มาจำหน่ายผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นเกษตรกรในพื้นที่เกษตรกรรมในเขตอำเภอบรบือ และพื้นที่ใกล้เคียงได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานด้านการเกษตรผักปลอดสารพิษจากสำนักงานปฏิรูปการเกษตร ทำการผลิตสินค้าทางการเกษตร แต่ไม่มีสถานที่จำหน่ายผลิตผลทางการเกษตร เป็นช่วงเวลาเดียวกับโรงพยาบาลบรบือดำเนินโครงการอาหารปลอดภัยและมีความต้องการจัดหาผลิตผลทางการเกษตรปลอดสารพิษ มาจำหน่ายให้กับเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาล จึงมีการประสานงานกับแกนนำผู้ปลูกผักปลอดสารพิษและอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ พร้อมทั้งคำแนะนำด้านการจัดการจำหน่ายสินค้าแก่สมาชิกที่ต้องการนำสินค้ามาจำหน่าย การวิเคราะห์และคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย ผู้เข้าร่วมประชุมผู้ที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านการปลูกและจำหน่ายผักปลอดสารพิษ ในที่นี้จะเรียกว่ากลุ่มผู้ขับเคลื่อนตลาดผักปลอดสารพิษ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกชมรมผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ปี 2556 ผู้ประกอบการที่นำสินค้ามาจำหน่ายที่ตลาดโรงพยาบาลบรบือ และเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกตลาดผักปลอดสารพิษ โรงพยาบาลบรบือ รวม 85 คน ผลจากการดำเนินงานตามรูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาล โรงพยาบาลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษา ระดับการดำเนินงานตามรูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาล โรงพยาบาลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ในภาพรวมพบว่า ก่อนการพัฒนา มีระดับการดำเนินงานน้อย ส่วนหลังการพัฒนาอยู่ในระดับมาก เมื่อแบ่งเป็นรายด้านพบว่า ภายหลังการพัฒนา การสร้างเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาลอย่างมีส่วนร่วม มีระดับการดำเนินงานมากที่สุด รองลงมาคือการสร้างศูนย์เรียนรู้และสร้างเจตคติที่ดีเกี่ยวกับผักปลอดสารพิษและเกษตรทางเลือก, การติดตามและประเมินผล, การประกวดแข่งขันสินค้าดีเด่นของตลาดผักปลอดสารพิษ, การปรับปรุงสถานที่จำหน่ายสินค้าผักปลอดสารพิษ, การสร้างอัตลักษณ์และการพัฒนาทางการตลาดให้กับเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษ, และ การส่งเสริมให้ความรู้เกี่ยวกับผักปลอดสารพิษและเกษตรทางเลือก ตามลำดับ ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างของการดำเนิน

งานตาม รูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาล โรงพยาบาลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ก่อนการพัฒนาและหลังการพัฒนา พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินงานตามรูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาล โรงพยาบาลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ขับเคลื่อนตลาดผักปลอดสารพิษ รวมทั้งประชาชนในชุมชน เห็นความสำคัญและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกขั้นตอนและร่วมประเมินผลการดำเนินงาน 2) การมีส่วนร่วมและการประสานงานของเครือข่ายการทำงานในพื้นที่กับเจ้าหน้าที่ที่มีความต่อเนื่อง ทำให้การดำเนินงานตามรูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาล โรงพยาบาลบรบืออำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีความต่อเนื่อง 3) กระบวนการสร้างเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการทำงานในพื้นที่ การทำงานที่มีกระบวนการอย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพเป็นสิ่งสนับสนุนให้การดำเนินงานตามรูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาลโรงพยาบาลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีความต่อเนื่องในชุมชน ประสบผลสำเร็จโดยกระบวนการสร้างเครือข่าย กระบวนการสร้างรูปแบบการดำเนินงานทุกกระบวนการใช้กระบวนการกลุ่ม A-I-C เป็นเครื่องมือทำให้การขับเคลื่อนงานที่เกิดจากความต้องการของชุมชน เป็นการร่วมคิด ร่วมวางแผนจากชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของยอมทำให้การดำเนินงานได้รับความร่วมมืออย่างดี รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายการทำงานในพื้นที่อย่างเป็นระบบทั้ง การสร้างองค์ความรู้ การอบรมให้ความรู้ การศึกษาดูงานเป็นการพัฒนาศักยภาพเครือข่าย เพื่อส่งเสริมการทำงาน งานจึงประสบความสำเร็จ 4) การกระตุ้นและการติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เป็นสิ่งผลักดันให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ เนื่องจากการประเมินผลทำให้ทราบว่า มีกระบวนการใดต้องปรับปรุงหรือที่ดีอยู่แล้ว ก็ส่งเสริมให้ดีขึ้น เป็นการประเมินการทำงาน ส่วนการกระตุ้นและติดตามนั้นก็เป็นการช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่อง เมื่อพบปัญหา ก็ร่วมกันแก้ไข ให้คำแนะนำในการปรับปรุงกระบวนการทำงาน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และ 5) การทำงานเป็นทีม เป็นอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานตามรูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายตลาดผักปลอดสารพิษในโรงพยาบาล โรงพยาบาลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ประสบผลสำเร็จ โดยการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานของทีม มีการประเมินผลการดำเนินงานเป็นระยะ โดยสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน ทำให้สมาชิกได้ทราบความก้าวหน้าของงาน ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นรวมทั้งพัฒนากระบวนการทำงาน หรือการปรับปรุงแก้ไขร่วมกัน ซึ่งในที่สุดสมาชิกจะได้ทราบว่าผลงานบรรลุเป้าหมาย และมีคุณภาพมากขึ้นเพียงใด รวมทั้งการสื่อสารภายในทีมก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

ยรรยง อินม่วงและคณะ (2550) ได้ศึกษาการจัดการระบบนิเวศฟาร์มเกษตรอินทรีย์ ของนายคำพันธ์ เหล่าวงศ์มี บ้านดอนแดง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ พบว่า เกษตรกรมีการจัดการระบบนิเวศในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ โดยประยุกต์หลักการภูมิปัญญาดั้งเดิม ผสมผสานกับองค์ความรู้เกษตรกรรมสมัยใหม่ เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรกายภาพในฟาร์มเกษตรอินทรีย์ เช่น ดิน น้ำ ที่ดิน โดยเกษตรกรมีระบบการจัดการสามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่า เช่น การจัดสร้างแหล่งน้ำในแปลงให้เพียงพอต่อการเพาะปลูกในฤดูแล้ง ส่วนการจัดการทรัพยากรชีวภาพ เกษตรกรใช้หลักการระบบนิเวศที่เกื้อกูลกันระหว่างพืชและสัตว์ สอดคล้องฐานทรัพยากรชีวภาพอินทรีย์ที่มีอยู่ ซึ่งทำให้เกษตรกรมีผลผลิตหมุนเวียนอย่างต่อเนื่องตลอดปี การจัดการเมล็ดพันธุ์ข้าวเกษตรกรเน้นวิธีการประหยัด โดยใช้เมล็ดพันธุ์เพียง 1 กิโลกรัมต่อพื้นที่ 1 ไร่ การจัดการศัตรูพืชใช้วิธีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การใช้น้ำส้มควันไม้ น้ำหมักชีวภาพและการปลูกพืชควบคุมศัตรูพืช ผลผลิตที่ได้ใช้บริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย พืชที่เหลือหรือไม่สมบูรณ์รวมทั้งวัชพืช ใน

แปลงเกษตรนำไปใช้เลี้ยงสัตว์ ทั้งยังผลิตปุ๋ยจากมูลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ นำกลับมาหมุนเวียนสู่แปลงเกษตร ทำให้ผลผลิตมีต้นทุนต่ำ เนื่องจากการหมุนเวียนการใช้ทรัพยากรในแปลง จากการจัดการทรัพยากรชีวภาพและกายภาพ และกรรมวิธีการผลิตแบบหมุนเวียนทรัพยากรในแปลงอย่างเหมาะสม เกิดผลผลิตหมุนเวียนตลอดปี เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนและเหลือจำหน่ายในท้องถิ่น ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จและเป็นแบบอย่างของการบริหารจัดการฟาร์มเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเกษตรกร

กนกกาญจน์ บุญประคม (2557 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การพัฒนาการดำเนินงานกองทุนปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชน ตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี โดย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาการพัฒนาการดำเนินงานกองทุนปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชน ตำบลกลางใหญ่ โดยมีขั้นตอนการวิจัยตามแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติการสังเกต และการสะท้อนผลเลือกพื้นที่ดำเนินการและผู้ร่วมวิจัยแบบเจาะจง (Purposive Sampling) กลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกรผู้ปลูกผักและทำการเกษตรอื่นๆ จำนวน 30 คน เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสัมภาษณ์วิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ และการประเมินความพึงพอใจผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาการดำเนินงานกองทุนปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีกระบวนการ 11 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวิเคราะห์บริบทในพื้นที่ 2) การประชุมร่วมกันของเกษตรกร 3) การวางแผนแบบมีส่วนร่วม 4) การอบรมให้ความรู้ 5) การศึกษาดูงาน 6) การผลิตแปลงผักปลอดสารพิษสาธิต 7) การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ/น้ำหมักชีวภาพ 8) การรณรงค์ปลูกผักรับประทานเองในชุมชน 9) การประเมินการมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรม 10) การประเมินความพึงพอใจ 11) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สรุปผลการดำเนินงานและปัจจัยแห่งความสำเร็จ กระบวนการดังกล่าว ทำให้ชุมชนตำบลกลางใหญ่ เกิดกองทุนปลูกผักปลอดสารพิษ ในชุมชนขึ้น มีสมาชิกที่เข้าร่วมกองทุน และร่วมกันพัฒนากองทุนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประเมินได้จากการมีส่วนร่วมในแต่ละกิจกรรมของสมาชิกกองทุนปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชน ผลการประเมินอยู่ในระดับดีจากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ทำให้กระบวนการดำเนินงานกองทุนปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชนตำบลกลางใหญ่ มีการพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ได้มีปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ ความมุ่งมั่นตั้งใจ ความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจ และการวางแผนแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนของสมาชิกในกองทุนปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชน

งานศึกษาของ Sangkumchaliang and Huang (2012) เป็นการศึกษาในช่วงระหว่างปลายปี 2542 ต่อต้นปี 2543 โดยการสุ่มสัมภาษณ์ผู้บริโภคในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน 390 คน ผลการศึกษาพบว่า 36.0% ของผู้ที่สุ่มสำรวจไม่เคยได้รับรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ 30.2% ระบุว่า เคยได้ยิน แต่ไม่เคยซื้อ และ 36.1% ที่เคยได้ยินและซื้อสินค้าออร์แกนิก ปัจจัยส่วนตัว/ครอบครัวที่สำคัญของผู้ซื้อ คือ เพศ ระดับการศึกษา การมีเด็กในครอบครัว ในขณะที่ระดับรายได้ไม่ค่อยมีความสำคัญในการเลือกซื้อเท่าใดนัก และเหตุผลสำคัญในการเลือกซื้อสินค้าออร์แกนิกก็คือ ปลอดภัย (90%) มีความปลอดภัยกว่า เพราะมีการตรวจสอบรับรอง (88%) มีความสดกว่า (64%) และมีรสชาติดีกว่า (50%) แต่ประเด็นที่น่าเป็นห่วงมากที่สุดคือ 71% ของผู้บริโภคที่บอกว่า เคยได้ยินเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ยอมรับว่า รู้เรื่องเกษตรอินทรีย์น้อยมาก รวมทั้งมีผู้บริโภค 26.8% ที่คิดว่า ไม่มีความแตกต่างระหว่างสินค้าออร์แกนิกและสินค้าปลอดภัย และ 23.4% ไม่ทราบว่ามีความแตกต่างระหว่างสินค้า 2 ประเภทนี้ หรือในอีกนัยหนึ่ง มีผู้บริโภคเพียงครึ่งหนึ่ง (49.8%) เท่านั้นที่รู้ว่ามีความแตกต่างระหว่างสินค้าออร์แกนิกและสินค้าปลอดภัย